

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΓΙΑ

ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Πανεπιστήμιο Πειραιά

Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση»

Στρατηγικό Μάνατζμεντ στον Ιατρικό Τουρισμό στην
Ελλάδα. Παράδειγμα Δήμου Αμαρουσίου.

Σοφία Μπαμπάνα

Επιβλέπων Καθηγητής: Νικόλαος Γεωργόπουλος

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2018

Department of Political Studies and International Relations - University of Peloponnese

Department of Economics - Democritus University of Thrace

Department of Economics - Aristotle University of Thessaloniki

Department of Business Administration - University of Piraeus

**Interuniversity Interdepartmental
Master Program in
«Local and Regional Government and Development»**

**Strategic Management in Medical Tourism in Greece.
Example of Municipality of Marousi.**

Sofia Mpampana

Supervisor: Professor Nikolaos Georgopoulos

Corinth, September 2018

*Στην όμορφη οικογένειά μου,
Στον Γιώργο και τις κόρες μου Ιωάννα και Έλενα.*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η μελέτη αυτή διεξήχθη στα πλαίσια εκπόνησης διπλωματικής εργασίας του Διαπανεπιστημιακού Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση».

Στην παρούσα διπλωματική εργασία επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Νικόλαο Γεωργόπουλο, που με ενέπνευσε, στήριξε την προσπάθειά μου και αφιέρωσε αρκετό από τον πολύτιμο χρόνο του, καθώς, επίσης και για την πολύτιμη βοήθεια και επιστημονική του καθοδήγηση.

Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω τον Μαιευτήρα και Γυναικολόγο μου Κωνσταντίνο Σφακιανούδη, για τη συνεισφορά του στην εργασία αυτή, αλλά και στον ιατρικό τουρισμό γενικότερα, έναν εξαιρετικό επιστήμονα, αλλά και έναν αξιόλογο άνθρωπο, ο οποίος με τις ιατρικές του γνώσεις και την αμέριστη συμπαράστασή του με βοήθησε να φέρω στον κόσμο τις κόρες μου.

Επιπλέον, ευχαριστώ θερμά τον Παιδίατρο κ. Αντώνη Μακρή, για τη βοήθειά του, τις υποδείξεις και τις χρήσιμες πληροφορίες του.

Θα πρέπει, παράλληλα, να ευχαριστήσω τον Δήμαρχο Αμαρουσίου, Πρόεδρο Κ.Ε.Δ.Ε., Πρόεδρο ΙΣΑ, Πρόεδρο ΕΛΙΤΟΥΡ κ. Γιώργο Πατούλη, για τις χρήσιμες πληροφορίες του.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω το Μηχανολόγο Μηχανικό και Διευθυντή της εταιρείας στην οποία εργάζομαι τα τελευταία 15 χρόνια, κ. Γιώργο Μουτούση, για όλη τη γνώση, που μου έχει μεταδώσει και την υποστήριξή του στην προσπάθειά μου αυτή.

Τέλος, ιδιαίτερα, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και κυρίως, το σύζυγό μου και τη μητέρα του για όλη τη συμπαράσταση και κατανόησή τους, αλλά και την αδερφική μου φίλη Ελευθερία, που είναι πάντα δίπλα μου.

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2018

Σοφία Μπαμπάνα

Στρατηγικό Μάνατζμεντ στον Ιατρικό Τουρισμό στην Ελλάδα.

Παράδειγμα Δήμου Αμαρουσίου.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ:

Τουρισμός, ιατρικός τουρισμός, τουρισμός υγείας, τουρισμός ευεξίας, τουρίστας υγείας, ιατρικός τουρισμός επιλογής, χώρα ιατρικού προορισμού, ιατρική υπηρεσία, παρεχόμενες υπηρεσίες, ιατρικό προσωπικό, ιατρικοί πάροχοι, θεραπεία, αποκατάσταση, στρατηγικό μάνατζμεντ, παγκόσμια αγορά, ελληνική αγορά, ταξίδι, τουριστικά γραφεία, εξοπλισμός, νοσοκομεία, εγκαταστάσεις, σεμινάρια, συνέδρια, εξωσωματική γονιμοποίηση, ξενοδοχεία φιλικά στον ιατρικό τουρισμό, μάρκετινγκ, εικόνα της μάρκας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με τη μελέτη του Ιατρικού Τουρισμού σε συνάρτηση με το Στρατηγικό Μάνατζμεντ.

Αρχικά, παρουσιάζεται το φαινόμενο του ιατρικού τουρισμού παγκοσμίως, τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματά του, καθώς και τα οφέλη που αποκομίζουν οι τουρίστες υγείας από την επιλογή τους να ταξιδέψουν πέρα από τα σύνορα της χώρας τους, αναφέρονται τυχόν κίνδυνοι και κάποιοι δημοφιλείς ιατρικοί προορισμοί.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το φαινόμενο του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα. Γίνεται αναφορά στους παρόχους υγείας, καθώς και στις προσφερόμενες υπηρεσίες του ιατρικού τουρισμού, με σκοπό να αναδειχτούν οι υπηρεσίες εκείνες, που μπορούν να καταστήσουν τη χώρα κορυφαίο προορισμό.

Κατόπιν, αναφέρονται η αποστολή του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα, η οποία έγκειται στο να αποτελέσει η χώρα πόλο έλξης επισκεπτών υγείας, τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του τουρισμού υγείας, διερευνείται μέσω της ανάλυσης PEST το μάκρο περιβάλλον, που επηρεάζει τον ιατρικό τουρισμό, αλλά και αναλύεται στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης, ώστε να αποκτήσει η Ελλάδα μία θέση στην παγκόσμια αγορά. Τέλος, παρουσιάζεται το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της χώρας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι δυνατότητες του δήμου Αμαρουσίου, ώστε να αποτελέσει πρότυπη πόλη διεθνούς τουρισμού υγείας. Αναφέρονται τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ιατρικού τουρισμού στο δήμο, το στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξής του και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημά του.

Strategic Management in Medical Tourism in Greece. Example of Municipality of Marousi.

KEYWORDS:

Tourism, medical tourism, health tourism, wellness tourism, health tourist, elective medical tourism, medical tourism destination, medical services, medical staff, health providers, treatment, recovery, strategic management, global market, Greek market, travel, travel agencies, facilities, hospitals, equipment, seminars, conferences, in vitro fertilization, medical tourism friendly hotels, marketing, brand image.

ABSTRACT

This master thesis examines Medical Tourism in conjunction with Strategic Management.

Initially, it is presented the phenomenon of medical tourism all over the world, its advantages and disadvantages and the benefits that medical tourists obtain. Additionally, reference is made to possible risks, as well as some popular medical destinations.

Afterwards, the phenomenon of medical tourism in Greece is presented. Reference is made to health providers and to services of medical tourism offered, in order to bring out the ones, that can make the country a top destination.

Consequently, the mission of medical tourism is mentioned, so as Greece is transformed into a pole of attraction, but also the advantages and disadvantages of medical tourism. It is investigated through PEST analysis the macroenvironment, that affects medical tourism, but a strategic plan of development is also analysed, so as Greece to obtain a position in the global market. Finally, it is presented the country's competitive advantage.

In the fourth chapter the possibilities of the municipality of Marousi are analysed, in order to become a standard city of medical tourism. Reference is made to the advantages and disadvantages of medical tourism in the municipality, to the strategic plan and to its competitive advantage.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ιατρικός Τουρισμός

1.1.	Τουρισμός – Γενικά.....	7
1.2.	Ιατρικός τουρισμός – Ορισμός.....	8
1.3.	Κατηγορίες ιατρικού τουρισμού.....	8
1.4.	Πλεονεκτήματα ιατρικού τουρισμού.....	10
1.5.	Μειονεκτήματα ιατρικού τουρισμού.....	11
1.6.	Οφέλη τουριστών υγείας.....	13
1.7.	Πιθανοί κίνδυνοι τουριστών από τον ιατρικό τουρισμό.....	15
1.8.	Χώρες ανάπτυξης ιατρικού τουρισμού.....	16
	Βιβλιογραφία 1 ^{ου} κεφαλαίου	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ιατρικός Τουρισμός στην Ελλάδα

2.1.	Ιατρικός τουρισμός στην Ελλάδα – Γενικά.....	27
2.2.	Πάροχοι υγείας ιατρικού τουρισμού.....	27
2.3.	Προσφερόμενες υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.....	28
2.3.1.	Αιμοκάθαρση.....	28
2.3.2.	Αποκατάσταση και θεραπεία.....	29
2.3.3.	Πλαστική χειρουργική και αισθητική δερματολογία.....	29
2.3.4.	Οφθαλμολογία.....	30
2.3.5.	Οδοντιατρική.....	30
2.3.6.	Ορθοπαιδικές επεμβάσεις.....	31
2.3.7.	Επεμβάσεις καρδιάς.....	31
2.3.8.	Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή.....	32
2.3.9.	Ιαματικές πηγές.....	33
	Βιβλιογραφία 2 ^{ου} κεφαλαίου	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Ιατρικού Τουρισμού στην Ελλάδα

3.1.	Ιατρικός τουρισμός στην Ελλάδα – Αποστολή.....	37
3.2.	Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.....	37
3.3.	Ανάλυση PEST.....	39

3.4.	Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.....	41
3.5.	Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Ελλάδας ως χώρα προορισμού.....	45
	Βιβλιογραφία 3 ^ο κεφαλαίου.....	47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ιατρικός Τουρισμός & Τοπική Αυτοδιοίκηση - Δήμος Αμαρουσίου

4.1.	Ιατρικός Τουρισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση – Γενικά.....	49
4.2.	Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ιατρικού τουρισμού στο Δήμο Αμαρουσίου.....	51
4.3.	Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού στο Δήμο Αμαρουσίου.....	54
4.4.	Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα Δήμου Αμαρουσίου στον ιατρικό τουρισμό.....	56
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	58
	Βιβλιογραφία 4 ^ο κεφαλαίου	60

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α – Συνέντευξη Γεωργίου Πατούλη.....	63
--	--	----

	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	67
--	--------------------------	-----------

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1.1 Κορυφαίοι 5 προορισμοί.....	17
---------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1.1.ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΓΕΝΙΚΑ

Η λέξη Τουρισμός είναι μια λέξη παγκόσμια. Προέρχεται αρχικά από τη γαλλική λέξη “*tourisme*”, η οποία σχετίζεται ετυμολογικά με τη γαλλική λέξη “*tour*”, που σημαίνει γύρος, περιήγηση, καθώς και από την αγγλική λέξη “*touring*”. Η λέξη αυτή είναι εξέλιξη της λατινικής λέξης «*tornus*», η οποία έχει ξεκάθαρη καταγωγή από την αρχαία ελληνική λέξη «τόρνος» (OLD, 1968), (Βαρβαρέσος, 2000).

Πολλές είναι οι προσπάθειες, που έχουν γίνει, με σκοπό την απόδοση ενός επακριβούς ορισμού του Τουρισμού. Σύμφωνα με τον ορισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) το 1993, ο Τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ανθρώπων, οι οποίοι ταξιδεύουν και διαμένουν σε προορισμούς και περιοχές άλλες, εκτός από αυτές, που αποτελούν το συνηθισμένο περιβάλλον τους, όπως είναι ο τόπος της μόνιμης κατοικίας τους και για χρονικό διάστημα, που δεν ξεπερνά το ένα έτος (χωρίς διακοπές), με σκοπό την αναψυχή, την ψυχαγωγία και την ικανοποίηση των επαγγελματικών τους αναγκών.

Τα κύρια χαρακτηριστικά του Τουρισμού είναι η μεμονωμένη ή ομαδική μετακίνηση ανθρώπων προς κάποιο προορισμό και η διαμονή σε αυτόν, συμπεριλαμβανομένης της διατροφής, ο προσωρινός και βραχυχρόνιος χαρακτήρας, καθώς η επιστροφή στη μόνιμη κατοικία θα συμβεί εντός ολίγων ημερών, εβδομάδων ή μηνών, αλλά και ο σκοπός, δηλαδή η ικανοποίηση των ψυχαγωγικών ή επαγγελματικών τους αναγκών, η αναψυχή ή σύναψη εμπορικών και επαγγελματικών συμφωνιών.¹

¹ World Tourism Organization UNWTO, www2.unwto.org

1.2. ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ - ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο **τουρισμός υγείας** (*health tourism*) αναφέρεται στη βελτίωση της υγείας των τουριστών υγείας (*health tourists*), μέσω των υπηρεσιών ευεξίας, σε ένα όμορφο περιβάλλον.

Σύμφωνα με τον Kaspar (1991), ο τουρισμός υγείας είναι «*το άθροισμα όλων των σχέσεων και των φαινομένων, που προκύπτουν από την αλλαγή της διαμονής των ανθρώπων, ώστε να αποκαταστήσουν τη σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία τους, ενώ η χρήση των υπηρεσιών υγείας πραγματοποιείται σε τόπο, όπου οι άνθρωποι δε διαμένουν μόνιμα, ούτε εργάζονται εκεί*».

Ο **ιατρικός τουρισμός** (*medical tourism*) αναφέρεται στη νοσηλεία, χειρουργική επέμβαση ή αποκατάσταση των τουριστών υγείας, οι οποίοι πραγματοποιούν διακοπές και απολαμβάνουν τα αξιοθέατα της χώρας προορισμού. Σύμφωνα με τον Connell (2006), «*ο ιατρικός τουρισμός αναφέρεται ως μια δημοφιλής μαζική κουλτούρα, όπου οι άνθρωποι ταξιδεύουν συχνά σε μακρινές χώρες-προορισμούς, για να λάβουν ιατρική, οδοντιατρική και χειρουργική φροντίδα, ενώ ταυτόχρονα είναι σε διακοπές*».

Ο τουρισμός υγείας εμφανίστηκε όταν οι άνθρωποι ξεκίνησαν να αναζητούν προορισμούς εκτός δυτικού κόσμου, με σκοπό την εξασφάλιση οικονομικότερων θεραπειών, σύμφωνα, όμως, με τα διεθνή πρότυπα ποιότητας (Κουμάνης, 2007). Ο Helmy (2011) δε διακρίνει τους δύο όρους και θεωρεί ότι ο ιατρικός τουρισμός είναι το «*ταξίδι για ένα ευρύ φάσμα των σκοπών υγείας και ευεξίας, όπως είναι η υγειονομική περίθαλψη, η ιατρική εξέταση, η χειρουργική επέμβαση, οι πλαστικές χειρουργικές επεμβάσεις, η ομορφιά, η θεραπεία, η αποκατάσταση και η ανάρρωση, σε συνδυασμό με την αναψυχή, τις ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στον επισκεπτόμενο τουρισμό*».

Συμπερασματικά, οι δύο αυτοί όροι, τουρισμός υγείας και ιατρικός τουρισμός, συγκλίνουν αρκετά μεταξύ τους και πλέον, θεωρείται ότι ο ιατρικός τουρισμός αποτελεί μέρος του τουρισμού υγείας, μία νέα μορφή κάλυψης των αναγκών υγείας και μία νέα παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα, η οποία βρίσκεται σε αλματώδη τροχιά ανάπτυξης.

1.3. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο ιατρικός τουρισμός περιλαμβάνει δύο κατηγορίες υπηρεσιών:

α) **την υπηρεσία διαχείρισης ιατρικών αναγκών**, κατά την οποία οι τουρίστες έχουν επισκεφθεί μία χώρα είτε για διακοπές, είτε για επαγγελματικούς λόγους ή για προσωρινή εγκατάσταση. Οι τουρίστες αυτοί είναι ασθενείς στους οποίους μπορεί να συμβεί ένα επείγον περιστατικό υγείας, όπως για παράδειγμα ένα καρδιακό επεισόδιο ή ένα ατύχημα, αλλά και ασθενείς με χρόνιες παθήσεις, όπως είναι οι εξής:

- νεφροπαθείς,
- καρκινοπαθείς,
- καρδιοπαθείς,
- τα άτομα με αιματολογικά νοσήματα, καθώς και
- τα άτομα τρίτης ηλικίας, για τα οποία απαιτείται συστηματική ιατρική, αλλά και φαρμακευτική παρακολούθηση.

β) **την υπηρεσία “Ιατρικού Τουρισμού Επιλογής”** (*elective medical tourism*), κατά την οποία ο ασθενής, προκειμένου να λάβει μία συγκεκριμένη ιατρική υπηρεσία, επιλέγει να ταξιδέψει συνδυάζοντας την ιατρική περίθαλψη με την ψυχαγωγία. Οι πιο διαδεδομένες υπηρεσίες του “Ιατρικού Τουρισμού Επιλογής” είναι η:

- πλαστική / αισθητική χειρουργική,
- οδοντιατρική,
- οφθαλμολογία,
- υποβοηθούμενη αναπαραγωγή,
- καρδιολογία / καρδιοχειρουργική,
- ορθοπαιδική θεραπεία και αποκατάσταση,
- θεραπεία κατά του καρκίνου και
- οι μεταμοσχεύσεις οργάνων.

Στην κατηγορία αυτή, ο ασθενής λαμβάνει υπόψιν το κόστος και την ποιότητα της ιατρικής υπηρεσίας, τον απαιτούμενο χρόνο αναμονής στη χώρα προέλευσής του για την παροχή της υπηρεσίας αυτής, καθώς και την ανάγκη να συνδυάσει την ιατρική περίθαλψη με την ψυχαγωγία.

Άλλες υπηρεσίες του “Ιατρικού Τουρισμού Επιλογής” είναι τα ιαματικά λουτρά, τα κέντρα αδυνατίσματος, τα κέντρα ευεξίας και ευζωίας, τα οποία, όμως, σύμφωνα με τους ειδικευμένους διεθνείς φορείς, εντάσσονται στον ευρύτερο όρο "τουρισμός υγείας-*health tourism*" ή "ευεξίας-*wellness*" (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2012).

1.4. ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός είναι η ταχύτατη υπό ανάπτυξη βιομηχανία στον κόσμο, με οδηγό της τον ιατρικό τουρισμό, ο οποίος προσελκύει υψηλού επιπέδου τουρίστες, δίνοντας την οικονομική ώθηση, όχι μόνο στις αναπτυγμένες χώρες, αλλά και στα φτωχά κράτη, τα οποία, είναι, όμως, “πλούσια” σε μεθόδους υγειονομικής περίθαλψης.²

Η σημαντικότερη συμβολή του ιατρικού τουρισμού αφορά αναμφισβήτητα την οικονομία. Ο ιατρικός τουρισμός προσδίδει άμεσα ξένα συναλλαγματικά έσοδα και συνεισφέρει σημαντικά στην εθνική οικονομία, καθότι όχι μόνο εισπράττονται φόροι από τους απασχολούμενους στη βιομηχανία του ιατρικού τουρισμού, αλλά και μέσω των απευθείας επιβαρύνσεων των τουριστών υγείας, καθώς και από τους διάφορους δασμούς στα αγαθά και τις υπηρεσίες, που προσφέρονται στους επισκέπτες. Είναι μία τεράστια πηγή ξένου συναλλάγματος με το οποίο οι τουρίστες υγείας πληρώνουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες, που λαμβάνουν κατά το ιατρικό τους ταξίδι. Κατά τον Connell (2006), «ο ιατρικός τουρισμός προσφέρει πολλά οφέλη για τις οικονομίες των χωρών, που επιλέγουν να επενδύσουν σε αυτόν, αφού συμβάλλει στην αύξηση του εθνικού εισοδήματός τους».

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, ο τουρίστας υγείας σχεδόν πάντα επισκέπτεται μία χώρα όχι μόνος, αλλά συνοδευόμενος από κάποιον ή κάποιους, με αποτέλεσμα τα έσοδα να είναι διπλάσια περίπου του ποσού, που θα δαπανούσε ο ίδιος μόνος του, όπως αναφέρουν σχετικές μελέτες (Rath et.al. 2012).

Η ταχεία ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού παγκοσμίως βοηθά στη δημιουργία και προσφορά νέων θέσεων εργασίας για τους κατοίκους. Προσφέρει άμεση ή έμμεση απασχόληση, επαγγελματικές ευκαιρίες στους τοπικούς πληθυσμούς, ενώ παράλληλα αυξάνει την επιχειρηματικότητα. Η έμμεση απασχόληση περιλαμβάνει την παράδοση αγαθών και διαφόρων άλλων υπηρεσιών, που απαιτούνται από τη βιομηχανία του τουρισμού.² Άμεσα, ευνοούνται τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, τα φαρμακεία, τα διαγνωστικά εργαστήρια, τα σούπερ μάρκετ, τα καταστήματα, οι καφετέριες, οι ιδιοκτήτες ταξί. Σημαντικότερα οφέλη αποκομίζουν οι δημόσιες και ιδιωτικές κλινικές, γιατί μέσω του ιατρικού τουρισμού διευρύνουν τη φήμη τους, αυξάνοντας με τον τρόπο αυτό την πελατεία τους, επομένως και τις πηγές χρηματοδότησής τους, οι οποίες θα

² Jagyasi P. (2014), *Economic benefits of medical tourism*, <http://www.medicaltourism.com/blog/economic-benefits-of-medical-tourism/>

τους δώσουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν τις εγκαταστάσεις τους και τον ιατρικό εξοπλισμό τους, ώστε να γίνουν περισσότερο ανταγωνιστικές απέναντι σε άλλες δημόσιες ή ιδιωτικές κλινικές (Freire, 2012). Συνέπεια όλων των παραπάνω, είναι η μείωση της ανεργίας, αλλά και της μετανάστευσης στο εξωτερικό για επαγγελματικούς λόγους.

Επίσης, μειώνεται η εποχικότητα, καθότι επιμηκύνεται η τουριστική περίοδος και αυξάνεται με τον τρόπο αυτό η ζήτηση καταλυμάτων και η πληρότητά τους, καθώς κάποιες χώρες προορισμού επιδρούν με τέτοιο τρόπο στους επισκέπτες υγείας, με αποτέλεσμα να επισκέπτονται ξανά την ίδια χώρα ή να παρατείνουν τη διαμονή τους. Το γεγονός αυτό, επιφέρει ανάπτυξη στον ξενοδοχειακό κλάδο, αλλά λειτουργεί και προς όφελος των ασθενών, καθώς οι τιμές των παρεχόμενων υπηρεσιών δεν παρουσιάζουν διακυμάνσεις κατά τη διάρκεια του έτους.

Οι περισσότερες κυβερνήσεις στον κόσμο είναι πρόθυμες να επενδύσουν στην ανάπτυξη των διαφόρων υποδομών, ώστε να προσελκύσουν περισσότερους επισκέπτες υγείας. Κρίνεται, όμως, απαραίτητη η δημιουργία καλύτερων οδικών δικτύων, δημόσιου συστήματος μεταφοράς, τηλεπικοινωνιών, υδρευτικών και αποχετευτικών συστημάτων, γιατί με τον τρόπο αυτό βελτιώνονται οι υποδομές, οι οποίες όχι μόνο ενθαρρύνουν τον τουρισμό, αλλά βελτιώνουν και το επίπεδο ζωής των τοπικών κατοίκων.²

Ο ιατρικός τουρισμός αποτελεί, επομένως, το ιδανικό μέσο, για τη βελτίωση της ποιότητας υγείας, της οικονομικής ανάκαμψης και ανάπτυξης, όχι μόνο σε τοπικό, αλλά και σε εθνικό επίπεδο.

1.5. ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως αναφέρθηκε, ο ιατρικός τουρισμός παρουσιάζει πλήθος πλεονεκτημάτων. Υπάρχει, όμως και ένας αξιόλογος αριθμός μειονεκτημάτων.

Για τη βελτίωση και την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού μιας χώρας προορισμού είναι απαραίτητες υψηλές επενδύσεις σε υποδομές και ιατρική τεχνολογία, σε συνδυασμό με το υψηλό κόστος εξειδικευμένου και ευρέως γνωστού ανθρώπινου δυναμικού, με στόχο να προσελκύεται μεγαλύτερος αριθμός τουριστών υγείας (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

Οι τουρίστες υγείας πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν τους κινδύνους, που ενέχονται στη διαδικασία της μετακίνησής τους στη χώρα προορισμού. Κρίνεται απαραίτητο να είναι

προσεκτικοί και πολύ καλά πληροφορημένοι, γιατί ο πρωταρχικός σκοπός είναι η υγεία τους και στη συνέχεια το ταξίδι. Τυχόν παραπληροφόρηση μπορεί να υπονομεύσει το ταξίδι για την ιατρική τους θεραπεία.

Ένα από τα βασικά μειονεκτήματα του ιατρικού τουρισμού είναι ότι ο ασθενής και η οικογένειά του δεν είναι συχνά σίγουροι σχετικά με τους παρόχους του ιατρικού τουρισμού. Το Διαδίκτυο παρέχει πληροφορίες, οι οποίες όμως δεν περιλαμβάνουν αναλυτικά στοιχεία ως προς την πιστοποίηση των παρόχων υγείας (Nguyen, Gaines, 2017). Υπάρχει αμφισβήτηση, κυρίως, σχετικά με τις εξωτικές χώρες, όπως είναι η Ταϊλάνδη, η Μαλαισία, η Κόστα Ρίκα και η Ινδία. Η επιλογή των χωρών αυτών, η οποία έχει αρχίσει να επηρεάζει την ιατρική βιομηχανία μεγάλων χωρών, όπως της Αμερικής, λόγω του υψηλού κόστους στις ιατρικές υπηρεσίες που προσφέρουν, προκαλεί έντονο προβληματισμό στην ιατρική κοινότητα και τους ειδικούς της δημόσιας υγείας των χωρών αυτών. Σημαντική ενημέρωση πρέπει να λαμβάνουν οι ασθενείς σχετικά με τους πιθανούς κινδύνους, που ενδεχομένως προκύπτουν πριν ή μετά από τις χειρουργικές επεμβάσεις, σε συνδυασμό με τις πολύωρες πτήσεις και τις διάφορες δραστηριότητες των διακοπών (Nguyen, Gaines, 2017).

Για παράδειγμα, ασθενείς που έχουν υποβληθεί σε επέμβαση στο θώρακα, δεν μπορούν να ταξιδέψουν αεροπορικώς πριν το πέρας των 10 ημερών, αποφεύγοντας κινδύνους που συνδυάζονται με αλλαγές στην πίεση και το υψόμετρο, ενώ ασθενείς που έχουν πραγματοποιήσει επεμβάσεις αισθητικής χειρουργικής, στο πρόσωπο, στη μύτη, έχουν κάνει βλεφαροπλαστική ή επεμβάσεις με *laser*, πρέπει να περιμένουν 7-10 ημέρες πριν από την πτήση (Aerospace Medical Association, 2002). Επιπλέον, οι τουρίστες υγείας απολαμβάνουν, μεν, επικερδείς διευκολύνσεις, δεν έχουν, όμως, την παραμικρή ενημέρωση για το πόσο καλά εκπαιδευμένο είναι το ιατρικό προσωπικό στις χώρες αυτές.³

Σπατάλη επιπλέον πόρων μπορεί να ανατρέψει κάθε προϋπολογισμό, καθώς ορισμένες φορές το κόστος ολόκληρου του ταξιδιού στοιχίζει περισσότερο από την αρχική εκτίμηση και στο τέλος, οι ασθενείς αντιμετωπίζουν οικονομικό πλήγμα. Από την άλλη, ο ασθενής θα πρέπει να ελέγχει ότι η οικονομική τιμή της προσφερόμενης ιατρικής υπηρεσίας είναι ανάλογη της παρεχόμενης υπηρεσίας (Dawson και Pollard, 2007).

³ Jagyasi P. (2014), *The disadvantages of medical tourism that we often overlook.*, www.medicaltourism.com/blog/the-disadvantages-of-medical-tourism-that-we-often-overlook/

1.6. ΟΦΕΛΗ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

Ο ιατρικός τουρισμός απευθύνεται στους ασθενείς, που ενδιαφέρονται για προσιτή και υψηλής ποιότητας υγειονομική περίθαλψη. Το φαινόμενο αυτό γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλές, καθώς ο αριθμός των ανθρώπων, που ταξιδεύουν στο εξωτερικό με σκοπό να λάβουν θεραπεία, αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς κάθε χρόνο. Οι τουρίστες υγείας απολαμβάνουν πλήθος οφέλη από την επιλογή τους αυτή να ταξιδέψουν πέρα από τα σύνορα της χώρας τους. Κάποια εξ' αυτών είναι:

Οικονομική προσιτότητα

Από την πλευρά των τουριστών υγείας, το χαμηλό κόστος των ιατρικών επεμβάσεων είναι ο κύριος λόγος, που προσελκύει πλήθος ανθρώπων να ταξιδέψουν στο εξωτερικό, ώστε να λάβουν υγειονομική περίθαλψη. Εξοικονομούν περίπου 30%-80%, από ένα αντίστοιχο ιατρικό ταξίδι στις ΗΠΑ. Το υψηλό κόστος των ιατρικών επεμβάσεων στην Αμερική είναι αυτό που προκάλεσε και την άνθηση της βιομηχανίας του ιατρικού τουρισμού.⁴ Το χαμηλό κόστος μπορεί να προκαλεί στους ασθενείς μία ανησυχία, στην πραγματικότητα, όμως, το κόστος των εργαστηρίων είναι αυτό που διαφοροποιεί τους δημοφιλείς προορισμούς ιατρικού τουρισμού. Παρά το γεγονός ότι η θεραπεία είναι οικονομική, στις περισσότερες περιπτώσεις οι χειρουργικές επεμβάσεις πραγματοποιούνται από εξειδικευμένους ιατρούς, οι οποίοι χρησιμοποιούν κορυφαία τεχνολογία.⁵

Υψηλής ποιότητας υγειονομική περίθαλψη

Οι ιατρικοί τουρίστες στην πλειονότητά τους απολαμβάνουν υπηρεσίες υψηλού επιπέδου. Πλήθος ιατρών και χειρουργών, οι οποίοι προσφέρουν τις ιατρικές υπηρεσίες τους σε ασθενείς από όλο τον κόσμο, έχουν εκπαιδευτεί και εξειδικευτεί στις δυτικές χώρες, όπως στις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, χώρες οι οποίες προσφέρουν υψηλό επίπεδο σπουδών, διακρίνονται σε παγκόσμιο επίπεδο για την παρεχόμενη εκπαίδευσή τους, διαθέτουν υψηλό κύρος και αποτελούν υπόδειγμα ποιότητας και πρωτοπορίας.

⁴ Medhalt, *Top Benefits of Medical Tourism*, <http://www.medhalt.com/blog/top-benefits-medical-tourism>

⁵ Health Tourism, *Medical Tourism Benefits and Advantages*, <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/benefits/>

Ιατρικά Κέντρα σε όλο τον κόσμο έχουν λάβει πιστοποίηση από γνωστούς διεθνείς οργανισμούς, όπως *JCI*, *JCAHO* και *ISO*, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό την προσήλωσή τους στην τελειότητα, ενώ κάποια Ιατρικά Κέντρα, μέλη της *NIH* (Εθνικά Ινστιτούτα Υγείας), καθοδηγούν και στηρίζουν οικονομικά τους ερευνητές στον τομέα της ιατρικής και της υγείας.⁵ Επιπλέον, η χρήση τηλεπικοινωνιακών συστημάτων και τηλεϊατρικής επιτρέπουν στον ιατρό να παρακολουθεί τον ασθενή από απόσταση μετά την επέμβαση ή θεραπεία (De Greef, Thomaes, 2006).

Άμεσες ή μη εγκεκριμένες υπηρεσίες

Ένα επιπλέον πλεονέκτημα του ιατρικού τουρισμού είναι η άμεση πρόσβαση στις υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης. Για όσους προέρχονται από χώρες με δημόσια συστήματα υγείας, ο ιατρικός τουρισμός τους δίνει την ευκαιρία να εισέλθουν στον κατάλογο προτεραιότητας. Ως γνωστόν, όταν κάποιος αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας, η αναμονή δεν είναι πάντα επιλογή.⁵

Επιπροσθέτως, η αυστηρή νομοθεσία κάποιων χωρών σχετικά με βλαστοκυτταρικές επεμβάσεις ή εξωσωματική γονιμοποίηση, ενισχύει τον ιατρικό τουρισμό χωρών με ευνοϊκότερη νομοθεσία.⁴

Ασφαλιστική κάλυψη επεμβάσεων χειρουργικής αισθητικής

Σε πολλές χώρες, οι χειρουργικές επεμβάσεις επιλογής, όπως οι αισθητικής χειρουργικής, επεμβάσεις με *laser*, λιποαναρρόφησης, αυξητικής μαστού, το κόστος των οποίων είναι ιδιαίτερα υψηλό, δεν καλύπτονται από τις ασφάλειες, με αποτέλεσμα επισκέπτες υγείας, ασφαλισμένοι και μη, να ταξιδεύουν στο εξωτερικό για να λάβουν την κατάλληλη θεραπεία.⁴

Βελτιωμένες Υπηρεσίες πτήσεων και επικοινωνίας

Οι περισσότερες διαδικασίες, που πραγματοποιούνται στο εξωτερικό, μπορούν να προγραμματιστούν μέσω Διαδικτύου ή τηλεφώνου. Οι επισκέπτες έχουν την ευελιξία να κάνουν κράτηση πτήσεων και να προγραμματίσουν τις χειρουργικές διαδικασίες, από την οικία τους, περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό, την αναστάτωση που προκαλεί η επίσκεψη στο νοσοκομείο ή στην κλινική για τις απαραίτητες εκτιμήσεις και διευθετήσεις. Ο μόνος χρόνος, που απαιτείται να διαθέσουν, είναι η ημέρα ή εβδομάδα του χειρουργείου ή της επέμβασης, για τις οποίες πρέπει να εγκαταλείψουν την οικία τους.⁵

Ταξιδιωτικές Δυνατότητες

Παρότι ο ιατρικός τουρισμός περιλαμβάνει υγειονομική περίθαλψη, το βασικό του πλεονέκτημα είναι η ευκαιρία να ταξιδέψει κανείς σε μία άλλη χώρα. Οι ιατρικοί τουρίστες, κυρίως όσοι αναζητούν θεραπείες ευεξίας ή πραγματοποιούν τουρισμό επιλογής, έχουν, παράλληλα, την ευκαιρία να συναντήσουν νέους πολιτισμούς και κουλτούρες, παράξενα ήθη και έθιμα, να διευρύνουν τους ορίζοντές τους, να δοκιμάσουν ξένες κουζίνες, να ζήσουν νέες εμπειρίες και να δημιουργήσουν αναμνήσεις, απολαμβάνοντας υγειονομική περίθαλψη με το μικρότερο δυνατό κόστος.

1.7. ΠΙΘΑΝΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΑΤΡΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Σημαντικό μειονέκτημα για τους ασθενείς αποτελεί η μετακίνησή τους σε μακρινές και αναπτυσσόμενες χώρες, όπου υπάρχει η πιθανότητα εμφάνισης επιδημιών και αύξησης των λοιμωδών νοσημάτων στις μονάδες υγείας της χώρας διαμονής τους (ECDC, 2010), (Walker et.al. 2009). Το χαμηλό επίπεδο ζωής κάποιων χωρών συχνά επιφέρει κινδύνους μεταδοτικών ασθενειών, όπως για παράδειγμα η φυματίωση, η ελονοσία, ο τύφος, η ηπατίτιδα, η αμοιβαδική δυσεντερία, ενώ παράλληλα υπάρχει ο κίνδυνος της διάρροιας των ταξιδιωτών, του δάγκειου πυρετού και των νοσοκομειακών λοιμώξεων (McGrath, 2017), (Mehta et.al.2017). Για το λόγο αυτό, οι τουρίστες υγείας πρέπει να ενημερώνονται άριστα για τις συνθήκες στη χώρα υποδοχής και να λαμβάνουν υπόψιν όλους τους κινδύνους πριν ξεκινήσουν ένα ταξίδι.

Επίσης, όσοι εμφανίζουν γενικά καταβολή και αδιαθεσία, θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν και τους κινδύνους, που περιλαμβάνουν οι πτήσεις μεγάλης διάρκειας, το *jet lag*, την ασθένεια του υψομέτρου, τις κλιματικές αλλαγές και τη γενικότερη κόπωση.

Παράλληλα, θα πρέπει να συνυπολογίζουν τα πολιτιστικά και γλωσσικά εμπόδια, τα οποία θα μπορούσαν να καταστήσουν την κατάσταση δυσκολότερη. Η γλώσσα και οι πολιτισμικές διαφορές των χωρών, αποτελούν μειονέκτημα, καθώς οι ασθενείς υγείας μπορεί να συναντήσουν δυσκολία στην επικοινωνία με τους επαγγελματίες υγείας και τους κατοίκους της χώρας, που επισκέπτονται, γεγονός, που μπορεί να προκαλέσει ακόμα και φόβο ή δισταγμό σε κάποιους από αυτούς.

Προβλήματα, επίσης, μπορούν να προκύψουν από τη γραφειοκρατία, η οποία αποτελεί πολλές φορές ουσιαστικό εμπόδιο, καθώς και μία από τις πληκτικές διαδικασίες. Κατά τον Dawson

και Pollard (2007), σοβαροί κίνδυνοι ενέχονται, όταν, επίσης, ο ασθενής δε γνωρίζει τη νομοθεσία της χώρας, που επισκέπτεται, όσον αφορά το ιατρικό λάθος και την επαγγελματική ευθύνη. Οι επισκέπτες υγείας, θα πρέπει να είναι ενήμεροι για τα νομικά και ηθικά θέματα της χώρας την οποία επισκέπτονται, καθότι η νομοθεσία διαφέρει από χώρα σε χώρα. Θα πρέπει, επομένως, να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, όταν πρόκειται να λάβουν ιατρική θεραπεία σε μία άλλη χώρα. Όσον αφορά στα ηθικά ζητήματα, θα πρέπει να γνωρίζουν τα προβλήματα σχετικά με όργανα και ιστούς, που θα μπορούσαν να αποκτηθούν παρανόμως. Πολλοί σκεπτικιστές αναφέρουν ότι οι κάτοικοι των χωρών, στις οποίες ο ιατρικός τουρισμός αυξάνεται, συχνά λαμβάνουν ιατρική υποστήριξη με δυσκολία, καθώς ο μεγαλύτερος αριθμός των ιατρών επικεντρώνεται στους ξένους, που έρχονται από άλλες χώρες, με σκοπό να λάβουν ιατρική θεραπεία.⁶

1.8. ΧΩΡΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Καθώς το κόστος υγειονομικής περίθαλψης στην Αμερική συνεχίζει να αυξάνεται, πολλοί κάτοικοι βρίσκονται σε συνεχή έρευνα ιατρικών προορισμών έξω από τα σύνορα της χώρας τους. Σύμφωνα με την MTI (Medical Tourism Index), η οποία μετρά το βαθμό προσέλκυσης τουριστών υγείας σε μία χώρα προορισμού, παρά την ανάπτυξη του μεγέθους της αγοράς του ιατρικού τουρισμού και του αυξανόμενου αριθμού των χωρών, που προωθούνται και διαφημίζονται ως χώρες ιατρικού προορισμού, πολύ λίγα δεδομένα βασίζονται σε αξιόπιστους αριθμούς ή σε στατιστικά στοιχεία, που θα μπορούσαν να προσδιορίσουν την ποσότητα και την ποιότητα του φαινομένου αυτού. Κάποιοι από τους πιο δημοφιλείς ιατρικούς προορισμούς, σχετικά με το περιβάλλον, τους παρόχους υγείας και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών αναφέρονται παρακάτω:

⁶ *Panoramica del Turismo medico*, www.problemisalute.com/panoramica-del-turismo-medico/

Διάγραμμα 1.1

Κορυφαίοι 5 προορισμοί

Πηγή: MTI Index 2016

Καναδάς

Οι υψηλού επιπέδου υγειονομικές υπηρεσίες του Καναδά, η βιομηχανία του ιατρικού τουρισμού και το περιβάλλον της χώρας, σε συνδυασμό με το χαμηλό κόστος των υπηρεσιών, έχουν αναδείξει τη χώρα ως έναν από τους πρωταγωνιστές του ιατρικού τουρισμού. Ο Καναδάς, φημίζεται, κυρίως, για τον τουρισμό επιλογής, τις αισθητικές επεμβάσεις, την παιδιατρική, την ορθοπαιδική και τις επεμβάσεις καρδιάς. Διαθέτει μειωμένους χρόνους αναμονής και εντυπωσιακά αποτελέσματα επιτυχίας στις ιατρικές επεμβάσεις. Οι πρωτοβουλίες της κυβέρνησης στοχεύουν στη βελτίωση του τομέα υγείας, ώστε να μπορεί να διατηρηθεί ο ιατρικός τουρισμός στη χώρα.⁷

Ηνωμένο Βασίλειο

Το Ηνωμένο Βασίλειο υποδέχεται περισσότερα από 31 εκατομμύρια ιατρικούς επισκέπτες ετησίως και είναι 2^ο στη σειρά κατάταξης της *MTI*. Διαθέτει ένα από τα παλαιότερα και μεγαλύτερα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης παγκοσμίως, με νοσοκομεία και ιατρικό εξοπλισμό τελευταίας τεχνολογίας, προσφέρει από τις καλύτερες ιατρικές υπηρεσίες παγκοσμίως, το ιατρικό της προσωπικό αποτελείται από επαγγελματίες πρώτης τάξεως, ενώ παράλληλα, στην ιατρική έρευνα κατέχει την πρώτη θέση εδώ και αιώνες. Οι ευρωπαίοι ασθενείς απολαμβάνουν το πλεονέκτημα της γειννιάσής τους με τη χώρα, ενώ γενικότερα επισκέπτες υγείας προσελκύνονται

⁷ Why Medical Tourism in Canada, <http://www.mymedholiday.com/country/canada/article/627/why-medical-tourism-in-canada>

λόγω των ιστορικών κτιρίων της χώρας, της δυνατότητας να πραγματοποιήσουν αγορές, ενώ η εξοχή της χώρας διαθέτει όμορφα μέρη για χαλάρωση ανάμεσα σε λόφους, δασότοπους και λιβάδια μετά την επέμβαση.^{8,9}

Ισραήλ

Το Ισραήλ είναι ο τρίτος μεγάλος πρωταγωνιστής του ιατρικού τουρισμού. Διαθέτει υψηλού επιπέδου υπηρεσίες, αξιόπιστη και υψηλής ποιότητας ιατρική περίθαλψη, πολυτελή ξενοδοχεία, θερμές πηγές, ενώ οι περισσότεροι πάροχοι ιατρικού τουρισμού είναι ειδικά θεραπευτικά κέντρα στη Νεκρά θάλασσα και τη θάλασσα της Γαλιλαίας, καθώς οι θάλασσες αυτές χαρακτηρίζονται από φυσικούς πόρους με άλατα, μεταλλικά στοιχεία θερμο-μεταλλικά νερά και θεραπευτική μαύρη λάσπη. Το Ισραήλ διαθέτει ανταγωνιστικές τιμές, αποδεδειγμένα αποτελέσματα επιτυχίας στην εξωσωματική γονιμοποίηση, κυρίως, καθώς και προηγμένο τομέα ιατρικών ερευνών.¹⁰

Σιγκαπούρη

Η Σιγκαπούρη είναι μία από τις πιο αναπτυγμένες χώρες του κόσμου και διατηρεί την πρώτη θέση στον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, σχετικά με τις υπηρεσίες υγείας στις Ασιατικές χώρες. Σύμφωνα με το Bloomberg, κατατάσσεται στην κορυφή των χωρών με τα πιο επαρκή συστήματα υγείας το 2014, ανάμεσα σε 50 άλλες χώρες. Προσφέρει εξαιρετικές ιατρικές υπηρεσίες, διαθέτει από τις πιο σύγχρονες εγκαταστάσεις και καλά εκπαιδευμένους ειδικούς. Ο ασθενής, ο οποίος ταξιδεύει στη Σιγκαπούρη, μπορεί να εξοικονομήσει από 25% έως 40%, σχετικά με όσα θα ξόδευε στην Αμερική για παρόμοιες υπηρεσίες.¹¹

⁸ Medical Tourism Index, United Kingdom, <https://www.medicaltourismindex.com/destination/united-kingdom/>

⁹ *Why Medical Tourism in U.K.*, <http://www.mymedholiday.com/country/united-kingdom/article/610/why-medical-tourism-in-the-united-kingdom>

¹⁰ *Why Medical Tourism in Israel*, <http://www.mymedholiday.com/country/israel>

¹¹ Stephano R., (2018), *Top 10 Medical Tourism Destinations in the World*, Medical Tourism Magazine, <http://www.medicaltourismmag.com/top-10-medical-tourism-destinations-world/>

Ινδία

Η Ινδία έχει έναν από τους πρωταγωνιστικούς ρόλους στον ιατρικό τουρισμό, καθώς παρέχει υπηρεσίες ιατρικής περίθαλψης σε συνδυασμό με τεχνολογίες αιχμής. Ένας ασθενής έχει τη δυνατότητα να εξοικονομήσει χρήματα από 65%-90% σε σύγκριση με παρόμοιες υπηρεσίες στην Αμερική, με αποτέλεσμα να καθίσταται η Ινδία ως η χώρα με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα τουριστών υγείας. Σε καμία περίπτωση, οι ασθενείς δε στερούνται την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, καθώς η πλειοψηφία του προσωπικού έχει εκπαιδευτεί σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ και ομιλεί την αγγλική γλώσσα (Singh, 2009). Οι ασθενείς επισκέπτονται τη χώρα αυτή, όχι μόνο για την ποιότητα και τις υπηρεσίες υγείας, αλλά και για τα όμορφα τοπία της και την αρχιτεκτονική της. Ο ιατρικός τουρισμός στην Ινδία συνδυάζει ευχαρίστηση, πολυτέλεια και ποιότητα. Τα νοσοκομεία της διαθέτουν πιστοποίηση *NABH* και *JCI*. Επιπρόσθετα, στην Ινδία ο χρόνος αναμονής είναι σχεδόν ανύπαρκτος, αφού το προγραμματισμένο χειρουργείο ή η επέμβαση πραγματοποιείται άμεσα με την επιβεβαίωση της διάγνωσης.¹¹

Κολομβία

Η κυβέρνηση της Κολομβίας προωθεί τον ιατρικό τουρισμό και πραγματοποιεί υψηλές επενδύσεις, για να βελτιώσει και να επεκτείνει τις ιατρικές υποδομές της, ενώ εργάζεται διαρκώς, ώστε να λάβει τις διεθνείς πιστοποιήσεις. Η στρατηγική της θέση ευνοεί την επίσκεψη ιατρικών τουριστών από τις ΗΠΑ, Καναδά, Ευρωπαϊκές χώρες και χώρες της Λατινικής Αμερικής. Διαθέτει εξειδικευμένους ιατρούς με διεθνή εμπειρία, πολυτελείς εγκαταστάσεις, ενώ το τροπικό της κλίμα είναι ιδανικό για ανάρρωση και θεραπείες ευεξίας.¹²

Γερμανία

Η Γερμανία κατέχει σημαντική θέση στη βιομηχανία του ιατρικού τουρισμού, κυρίως σχετικά με τις γυναικολογικές, ουρολογικές και ογκολογικές ασθένειες. Διαθέτει υψηλών προδιαγραφών ιατρικά κέντρα, εξειδικευμένους επαγγελματίες με σημαντική εμπειρία, προσφέρει πρόσβαση σε νέες ιατρικές θεραπείες και μικρούς χρόνους αναμονής, λόγω του μεγάλου αριθμού ιατρικού προσωπικού που διαθέτει.¹³

¹² *Why Medical Tourism in Colombia*, <http://www.mymedholiday.com/country/colombia/article/430/why-medical-tourism-in-colombia>

¹³ *Why Medical Tourism in Germany*, <http://www.mymedholiday.com/country/germany/article/620/why-medical-tourism-in-germany>

Βραζιλία

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO), η Βραζιλία κατατάσσεται ως ο καλύτερος ιατρικός προορισμός της Λατινικής Αμερικής, καθώς διαθέτει νοσοκομεία με πιστοποίηση *JCI*, ενώ μπορεί να καυχιέται για τους παγκοσμίου φήμης χειρουργούς, που διαθέτει. Αποτελεί το κέντρο της αισθητικής και πλαστικής χειρουργικής. Προσφέρει υψηλής ποιότητας υπηρεσίες αισθητικής και πλαστικής χειρουργικής σε προσιτές τιμές, προσελκύοντας όλο και περισσότερους τουρίστες υγείας στη χώρα. Διακρίνεται για την εξελιγμένη τεχνολογία της, τα ιατρικά της πλεονεκτήματα και την καινοτομία της. Περίπου 20%-30% μπορεί ένας ασθενής να εξοικονομήσει, εάν λάβει θεραπεία στη Βραζιλία.¹¹

Μαλαισία

Η Μαλαισία έχει βραβευτεί ως ο νούμερο 1 ιατρικός προορισμός διεθνώς για τα έτη 2015 και 2016. Κατατάσσεται ανάμεσα στους καλύτερους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης στη Νοτιο-Ανατολική Ασία. Οι επισκέπτες μπορούν να εξοικονομήσουν έως και 65%-80%, συγκριτικά με την Αμερική. Η *MHTC (Malaysia Healthcare Travel Council)* προωθεί τον ιατρικό τουρισμό, ενώ η κυβέρνηση, από την πλευρά της υποστηρίζει την τουριστική βιομηχανία με τη διαφήμιση ιατρικών υπηρεσιών και τη διαπίστευση των νοσοκομείων της μέσω της *MSQH (Malaysian Society in Quality Health)*.¹¹

Ταϊλάνδη

Η Ταϊλάνδη, διαθέτοντας τον υψηλότερο αριθμό διεθνώς πιστοποιημένων νοσοκομείων στη Νοτιο-Ανατολική Ασία, προσελκύει έναν μεγάλο αριθμό επισκεπτών υγείας κάθε χρόνο. Φημίζεται για τις προηγμένες οδοντιατρικές, αισθητικές, αλλά και δερματολογικές επεμβάσεις. Ο πλούσιος πολιτισμός και η ομορφιά της χώρας, σε συνδυασμό με τη μοναδική της φιλοξενία και τις εξωτικές παραλίες της, δίνουν την πολυτέλεια στους ασθενείς να ανακάμψουν σε ιδιωτικούς κήπους και να απολαύσουν μασάζ και άλλες μορφές θεραπειών ανάπαυσης. Στην Ταϊλάνδη ένας επισκέπτης υγείας μπορεί να εξοικονομήσει από 50% έως 75%, συγκριτικά με παρόμοιες υπηρεσίες στην Αμερική.¹¹

Τουρκία

Η Τουρκία αποτελεί, επίσης, έναν δυνατό αντίπαλο στην αγορά του ιατρικού τουρισμού. Διαθέτει άρτια εξοπλισμένες μονάδες υγείας και πολυτελή ξενοδοχεία. Ως χώρα μπορεί να

καυχίεται για τους μηδενικούς χρόνους αναμονής και την ποιότητα των υπηρεσιών της, ειδικά, στον τομέα των μεταμοσχεύσεων, της ραδιοθεραπείας κατά του καρκίνου, της ορθοπεδικής, νευροχειρουργικής και γονιδιωματικής.¹¹

Μεξικό

Το Μεξικό έχει ανοίξει διάπλατα τις πόρτες του σε επισκέπτες υγείας από όλο τον κόσμο. Διαθέτει 98 νοσοκομεία πιστοποιημένα από το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Υγείας της χώρας και 7 πιστοποιημένα με *JCI*. Είναι ευρέως γνωστό για τις προηγμένες οδοντιατρικές υπηρεσίες του και την αισθητική χειρουργική. Η εξοικονόμηση του ασθενή, σε σχέση με την Αμερική, αγγίζει το 40%-65%.¹¹

Κόστα Ρίκα

Η Κόστα Ρίκα εξελίσσεται γρήγορα σε ηγέτη της αγοράς του ιατρικού τουρισμού. Η κεντρική αυτή χώρα της Αμερικής κατατάσσεται σε υψηλή θέση στην οδοντιατρική και αισθητική χειρουργική, μετά τον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ ταυτόχρονα χτίζει και τη φήμη της στην οφθαλμολογία, στη θεραπεία κατά του καρκίνου και στη βαριατρική χειρουργική. Οι υπηρεσίες στην Κόστα Ρίκα είναι 45%-65% οικονομικότερες από τις Ηνωμένες Πολιτείες.¹¹

Ταϊβάν

Η Ταϊβάν υφίσταται σταδιακή επέκταση στον ιατρικό τουρισμό τα τελευταία χρόνια. Πλεονεκτεί στη θεραπεία καρδιακών ασθενειών και ορθοπεδικών παθήσεων και βρίσκεται στο μεταίχμιο, ώστε να αποτελέσει κομβικό σημείο στους ιατρικούς αυτούς τομείς. Μπορεί να περηφανεύεται για την πρώτη μεταμόσχευση νεφρού στην Ασία. Οι ασθενείς εξοικονομούν περίπου 40%-55%, συγκριτικά με τις Ηνωμένες Πολιτείες.¹¹

Νότια Κορέα

Η Νότια Κορέα είναι μία από τις πιο προηγμένες τεχνολογικά χώρες στον κόσμο. Οι ασθενείς λαμβάνουν προηγμένες υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης από προσωπικό με υψηλή εξειδίκευση. Στη Σεούλ πραγματοποιούνται περισσότερες από 20.000 επεμβάσεις ετησίως. Η Νότια Κορέα προσελκύει επισκέπτες υγείας λόγω της ασφαλιστικής κάλυψης που τους παρέχει, όπως τραυματισμούς, αγχώδεις διαταραχές και τυχόν θάνατο του ασθενή, σε περίπτωση, που

προκύψει, από την επέμβαση ή τη θεραπεία, που έλαβε ο ίδιος. Η Νότια Κορέα μειώνει το κόστος των ασθενών σε 30%-45%, συγκριτικά με το κόστος των Ηνωμένων Πολιτειών.¹¹

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Βαρβαρέσος Σ., (2000). *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές, Η Ελληνική Πραγματικότητα, β' έκδοση*, Εκδόσεις Προπομπός.
2. Γείτονα Μ., Σαραντόπουλος Ι. (2015), *Ιατρικός Τουρισμός, επένδυση στην Υγεία & Οικονομία*, Εκδόσεις Παπαζήσης.
3. Κουμάνης Ν. (2007), *Μελέτη για τον Τουρισμό Υγείας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό*, Xenia.

ΞΕΝΗ

1. Connell J. (2006), *Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery*. *Tourism Management*, 27 (6):1093-1100.
2. Dawson S., Pollard K. (2007), *Guide to medical tourism*. Intuition Communication Ltd., UK.
3. De Greef S., Thomaes R., (2006), *Dare & Care (Audace et Soins), Internationalisation du secteur medical belge*. Fédération des Enterprises Belges.
4. ECDC-European Centre for Disease Prevention and Control (2010). *Antimicrobial resistance surveillance in Europe 2009*. Annual Report of the European Antimicrobial Resistance Surveillance Network (Ears-Net), Stockholm.
5. Freire N.A. (2012), *The emergent medical tourism: advantages and disadvantages of the medical treatments abroad*. *International Business Research*, 5(2):41-50.
6. Helmy E.M. (2011), Benchmarking, The Egyptian Medical Tourism Sector Against International Best Practises: An Exploratory Study. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(2):293-311.
7. Kaspar C. (1991), *Die tourismuslehre im grundriss*, Bern Stuttgart, German.
8. Oxford Latin Dictionary, (1968).
9. Rath S.P., Biswajit D., Shivshankar M., Priya P, (2012), New Avenue og Tourism & Revenue Generation in India – “Medical Tourism”. *International Journal of Business and Management Tomorrow*, 2(2):1-14.

10. Singh V., (2009), *Public policies for facilitating medical tourism industry in Asia*. IV Annual International Conference on Public Policy and Management, IIM, Bangalore.
11. Walker H., Brooker T., Gelman W. (2009), *Abdominal wall reconstruction following removal of a chronically infected mid-urethral tape*. *International Urogynecology Journal*, 20(10):1273-1275.

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ / ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. Aerospace medical Association, (2002), *Medical Guideness for Airline Passengers*. Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.asma.org/asma/media/asma/travel-publications/medguid.pdf> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
2. Health Tourism, *Medical Tourism Benefits and Advantages*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/benefits/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
3. Jagyasi P. (2014), *Economic benefits of medical tourism*. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.medicaltourism.com/blog/economic-benefits-of-medical-tourism/> [Πρόσβαση 28 Μαρτίου 2018].
4. Jagyasi P. (2014), *The disadvantages of medical tourism that we often overlook*. Διαθέσιμο στη δ/νση www.medicaltourism.com/blog/the-disadvantages-of-medical-tourism-that-we-often-overlook/ [Πρόσβαση 28 Μαρτίου 2018].
5. McGrath C. (2017), *Traveller's Diarrhoea – a survey of practice*, *Journal of Travel Medicine*, Oxford Academic. Διαθέσιμο στη δ/νση <https://academic.oup.com/jtm/article/24/2/taw085/2739138?searchresult=1> [Πρόσβαση 6 Μαΐου 2018].
6. MedHalt, (2016), *Top Benefits Of Medical Tourism. Which One Is Your Reason For Travel?* Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.medhalt.com/blog/top-benefits-medical-tourism> [Πρόσβαση 15 Απριλίου 2018].
7. Medical Tourism Index, United Kingdom, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.medicaltourismindex.com/destination/united-kingdom/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
8. Mehta A., Goldstein S., Makary M., (2017), *Global trends in center accreditation by the Joint Commission International: growing patient implications for international medical and surgical care*, *Journal of Travel Medicine*, Oxford Academic. Διαθέσιμο στη δ/νση

- <https://academic.oup.com/jtm/article-abstract/24/5/tax048/4090960?redirectedFrom=fulltext> [Πρόσβαση 5 Μαΐου 2018].
9. Nguyen D., Joanna Gaines, (2017), *Medical tourism. The Pretravel Consultation. Counseling & Advice for Travelers*. Διαθέσιμο στη δ/ση <https://wwwnc.cdc.gov/travel/yellowbook/2018/the-pre-travel-consultation/medical-tourism> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
 10. *Panoramica del Turismo medico* (2012). Διαθέσιμο στη δ/ση www.problemisalute.com/panoramica-del-turismo-medico/ [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
 11. Stephano Renne-Marie, (2018), *Top 10 Medical Tourism Destinations in the World*, *Medical Tourism Magazine*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.medicaltourismmag.com/top-10-medical-tourism-destinations-world/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
 12. *Why medical Tourism in Canada*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.mymedholiday.com/country/canada/article/627/why-medical-tourism-in-canada> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
 13. *Why Medical Tourism in Colombia*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.mymedholiday.com/country/colombia> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
 14. *Why Medical Tourism in Germany*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.mymedholiday.com/country/germany/article/620/why-medical-tourism-in-germany> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
 15. *Why Medical Tourism in Israel*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.mymedholiday.com/country/israel> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
 16. *Why medical Tourism in the United Kingdom*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.mymedholiday.com/country/united-kingdom/article/610/why-medical-tourism-in-the-united-kingdom> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
 17. World Tourism Organization UNWTO. Διαθέσιμο στη δ/ση www2.unwto.org [Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2018].
 18. Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, (2012). *Μελέτη για την ανάπτυξη ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.grhotels.gr/GR/BussinessInfo/News/Lists/List/Attachments/360/MEDICAL%20TOURISM%20FINAL%20ALL.pdf> [Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2018].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1. ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ - ΓΕΝΙΚΑ

Η Ελλάδα, η χώρα που γέννησε την ιατρική επιστήμη και έχτισε τα σημαντικότερα θεραπευτήρια του αρχαίου κόσμου, παρότι παρέχει υψηλού επιπέδου ιατρικές υπηρεσίες, βρίσκεται ακόμα στην αρχή, όσον αφορά στις προσπάθειες προβολής της χώρας, αλλά και προώθησης του ιατρικού τουρισμού. Η χώρα διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι άλλων χωρών, τα οποία μπορούν να την εδραιώσουν ως κορυφαίο προορισμό, όπως είναι αφενός, το χαμηλό κόστος των υπηρεσιών, 60% - 90% χαμηλότερη δαπάνη υγειονομικής περίθαλψης και μικρότερες λίστες αναμονής, αφετέρου, το φυσικό περιβάλλον της, η πολιτιστική κληρονομιά, οι τουριστικές υποδομές, ο τρόπος ζωής των Ελλήνων, η μεσογειακή διατροφή, οι άρτιες υποδομές που διαθέτει, το προσωπικό υψηλού επιστημονικού επιπέδου και το κλίμα.

Μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δήμαρχος Αμαρουσίου, Πρόεδρος Κ.Ε.Δ.Ε., ΙΣΑ και ΕΛΙΤΟΥΡ, κ. Γ. Πατούλης, *«αυτή την ιστορική στιγμή που διανύει η χώρα μας, ο ιατρικός τουρισμός μπορεί να μας οδηγήσει στο ξέφωτο μετά τα μνημόνια, ώστε να παραμείνει η Ελλάδα χώρα προόδου και δημιουργίας»* (6^ο Forum Υγείας, 2018).

2.2. ΠΑΡΟΧΟΙ ΥΓΕΙΑΣ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των συνθηκών του ιατρικού τουρισμού, είναι οι πάροχοι υγείας, δηλαδή τα νοσοκομεία, οι κλινικές, τα κέντρα αποκατάστασης, τα κέντρα ευεξίας και ευζωίας. Πλήθος υγειονομικών μονάδων σε όλη τη χώρα δραστηριοποιούνται στις υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού. Εγκατεστημένες στρατηγικά, παρέχουν εύκολη πρόσβαση από κεντρικές οδικές αρτηρίες και κοντινά αεροδρόμια, διαθέτουν υπερσύγχρονες εγκαταστάσεις, προηγμένο τεχνολογικό εξοπλισμό, εξειδικευμένο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, υψηλή τεχνολογία και παρέχουν άνετα καταλύματα και ευχάριστη διαμονή. Το ζήτημα, όμως, στη χώρα είναι ότι ελάχιστοι πάροχοι είναι πιστοποιημένοι, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να μην έχει ακόμη αποκτήσει τη φήμη της πιστοποιημένης ποιότητας (Ημερίδα Ιατρικός Τουρισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2018).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η χώρα διαθέτει ένα από τα καλύτερα Εθνικά Συστήματα Υγείας, το οποίο κατατάσσεται στην 14^η θέση παγκοσμίως (WHO, 2000), καθώς διαθέτει περισσότερες από 100 μεγάλες μονάδες και εξειδικευμένα δημόσια νοσοκομεία σε όλη τη χώρα, σε κάποια από τα οποία, μάλιστα, εδρεύουν πανεπιστημιακές κλινικές. Πάραυτα, ο ιατρικός τουρισμός αποτελεί σχεδόν αποκλειστική ιδιωτική πρωτοβουλία. Η χώρα διαθέτει περίπου 150 ιδιωτικά νοσοκομεία. Το κόστος νοσηλείας συγκριτικά με άλλες χώρες είναι από τα χαμηλότερα. Το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό είναι άριστα εξειδικευμένο και μεγάλο μέρος τους έχει εκπαιδευτεί σε πανεπιστήμια και κέντρα διεθνούς αναγνώρισης, όπως στις Η.Π.Α. και το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά οι αμοιβές τους είναι ιδιαίτερα χαμηλές σε σχέση με άλλες αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες και μάλιστα, η χώρα κατατάσσεται μεταξύ των 5 χωρών με τις χαμηλότερες αμοιβές ιατρών, όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, με αποτέλεσμα το χαμηλό κόστος της ιατρικής περίθαλψης (Reginato και Grosso, 2011).

2.3. ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι προσφερόμενες υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού στη χώρα μας αναφέρονται στη συνέχεια.

2.3.1. ΑΙΜΟΚΑΘΑΡΣΗ

Η Ελλάδα εγγυάται υψηλή ποιότητα παροχής ιατρικών υπηρεσιών στον ευαίσθητο τομέα της χρόνιας νεφρικής νόσου. Λειτουργούν ιδιωτικές μονάδες τεχνητού νεφρού, οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα σε αλλοδαπούς τουρίστες να κάνουν διακοπές μακριά από το σπίτι τους, χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ζωή τους. Κανένας, μάλιστα, ασθενής δεν επιβαρύνεται με το κόστος της αιμοκάθαρσης, παρά μόνο με τα έξοδα των διακοπών, αφού η αιμοκάθαρση καλύπτεται από τους αντίστοιχους ασφαλιστικούς οργανισμούς των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών για τους ιατρικούς επισκέπτες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κέντρο «Μεσόγειος» στην Κρήτη, όπου το 2005 οι 1.500 τουρίστες υγείας, που είχαν φιλοξενηθεί τα προηγούμενα τρία χρόνια στο κέντρο, είχαν πραγματοποιήσει κατά μέσο όρο 11 διανυκτερεύσεις ο καθένας, ενώ οι περισσότεροι έρχονταν τουλάχιστον με δύο συνοδούς. Μέσα σε τρία χρόνια, δηλαδή, είχαν καταγραφεί περισσότερες από 36.000 διανυκτερεύσεις μέσω του ιατρικού τουρισμού στην Κρήτη, ενώ, όπως επισημαίνεται, οι

νεφροπαθείς προτιμούν να ταξιδεύουν την άνοιξη και το φθινόπωρο, λόγω των καιρικών συνθηκών, γεγονός που επιμηκύνει την τουριστική περίοδο.¹⁴

Εξειδικευμένοι πάροχοι θεωρούνται τα κέντρα αιμοκάθαρσης “Γενική Κλινική” στη Λάρισα και Καρδίτσα, “Μεσόγειος” στην Αθήνα, Κρήτη, Καλαμάτα, Σέρρες και Χαλκίδα, καθώς και “*Rontis*” στο Λουτράκι (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

2.3.2. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Η Ελλάδα διαθέτει υπερσύγχρονα κέντρα φυσιοθεραπείας, αποθεραπείας και αποκατάστασης. Τα μηχανήματα υψηλών προδιαγραφών, η ρομποτική τεχνολογία αιχμής και κυρίως, η ευαισθησία για τις ατομικές ανάγκες των ασθενών, εξασφαλίζουν όχι μόνο σύντομη και αποτελεσματική θεραπεία και αποκατάσταση της λειτουργικής κινητικότητας και των δραστηριοτήτων της καθημερινότητας των ασθενών, αλλά και ψυχική ανακούφιση, ισορροπία και βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.¹⁵

Τα κέντρα αυτά προσφέρουν, επίσης, υδροθεραπεία αξιοποιώντας τις ιδιότητες του νερού με τρόπο συμπληρωματικό. Ως εξειδικευμένοι πάροχοι αναφέρονται τα κέντρα “Ανάπλαση” και “*City Clinic*” στην Αθήνα, “Βιοκλινική” στον Πειραιά, “Αναγέννηση” στη Θεσσαλονίκη, “Ολύμπιον” σε Πάτρα, Χανιά, Ιωάννινα και Καρδίτσα, “*Animus*” στη Λάρισα, “Αποκατάσταση” στα Τρίκαλα και “Διάπλαση” στην Καλαμάτα (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

2.3.3. ΠΛΑΣΤΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Η Ελλάδα διαθέτει κορυφαίους γιατρούς, παγκοσμίως, στην πλαστική χειρουργική και αισθητική δερματολογία, προσφέροντας υψηλότατου επιπέδου υπηρεσίες, ακόμα και σε επίπεδο *One Day Clinic* (Κλινική Βραχείας Νοσηλείας). Με παραδοσιακές χειρουργικές μεθόδους ή μικροχειρουργικές αντιμετωπίζονται δυσμορφίες, αξιοποιούνται σύγχρονες επεμβατικές και εφαρμογές, με εντυπωσιακά αποτελέσματα, τόσο σε θέματα αποκατάστασης, όσο και αισθητικής, αλλά και αντιγήρανσης.¹⁵

Ως εξειδικευμένοι πάροχοι αναφέρονται τα κέντρα “Συμμετρία” και το νοσοκομείο “Υγεία” (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

¹⁴ Βιδάκης Ν., *Τώρα μπορώ να έρθω κι εγώ για διακοπές*, <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4393051/?iid=2>

¹⁵ Greek Health Tourism Association, <https://greekhealthtourism.gr>

Οι επεμβάσεις αυτές στη χώρα παρουσιάζουν ολοένα και αυξανόμενη ζήτηση, καθότι οι ιατρικοί επισκέπτες τις συνδυάζουν εύκολα με δραστηριότητες αναζωογόνησης και αναψυχής σε πολυτελή ξενοδοχεία. Όπως επισημαίνει, πάραυτα, ο πλαστικός χειρουργός Θ. Χριστόπουλος, «η χώρα μας είναι οικονομικότερη από τις ΗΠΑ και τον Καναδά, αλλά όχι από άλλες χώρες ανταγωνίστριες στον ιατρικό τουρισμό, όπως η Τουρκία και η Πολωνία.»¹⁶

2.3.4. ΟΦΘΑΛΜΟΛΟΓΙΑ

Η Ελλάδα διαθέτει σύγχρονα εξοπλισμένα κέντρα και κλινικές διεθνούς βεληνεκούς, με εξειδικευμένους οφθαλμιάτρους, οι οποίοι προασπίζουν το θεϊκό δώρο της όρασης. Η χώρα και συγκεκριμένα το Ινστιτούτο Οπτικής και Όρασης του Πανεπιστημίου Κρήτης βρίσκεται στην πρώτη γραμμή, καθώς είναι το πρώτο διαθλαστικό κέντρο παγκοσμίως, το οποίο ανακάλυψε το 1989 και εφάρμοσε την τεχνική *LASIK*, η οποία άνοιξε νέους ορίζοντες στη διόρθωση υψηλών αμετροπιών μέσω της χρήσης *laser*, δίνοντας τη δυνατότητα σε εκατομμύρια ασθενείς ανά τον κόσμο να αποδεσμευτούν από γυαλιά και φακούς επαφής, ύστερα από μία ολιγόλεπτη επέμβαση.¹⁷

Άλλοι εξειδικευμένοι πάροχοι θεωρούνται τα κέντρα “*Emmetropia Mediterranean Eye Clinic*” στην Κρήτη, το “*Glaucoma Laser Eye Center*”, καθώς και το εξειδικευμένο δημόσιο οφθαλμιατρείο στην Αθήνα (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

2.3.5. ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΗ

Ιδιαίτερα ανταγωνιστικός είναι ο οδοντιατρικός τομέας, λόγω του χαμηλού κόστους της παρεχόμενης υπηρεσίας 25% - 35% έναντι των ανεπτυγμένων χωρών, ενώ, παράλληλα, μεγάλος είναι ο αριθμός των οδοντιατρικών κλινικών, που παρέχουν ολοκληρωμένη φροντίδα στοματικής υγείας.¹⁸ Ο διεθνής ασθενής μπορεί να συνδυάσει την ποιοτική οδοντιατρική εργασία με τις διακοπές του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των χωρών και ασθενών, που θα μπορούσε η χώρα να προσελκύσει, είναι το Βέλγιο, όπου ο μέσος χρόνος αναμονής των ασθενών, που επιθυμούν να λάβουν θεραπεία στη χώρα τους, είναι περίπου 7 μήνες, το βιοτικό επίπεδό τους είναι αρκετά υψηλό και απέχει, μόλις, δύο ώρες αεροπορικώς από την Ελλάδα (6^ο Forum Υγείας, 2018).

¹⁶ Χριστόπουλος Θ., <http://www.peoplegreece.com/article/thanasis-christopoulos-o-ellinas-plastikos-chirurgos-pou-kani-polo-elxis-tou-iatrikou-tourismou-tin-athina/>

¹⁷ Ινστιτούτο Οπτικής & Όρασης, http://www.ivo.gr/files/items/5/558/ivo_-_medical_tourism.pdf

¹⁸ Ο Οδοντιατρικός Τουρισμός αλλάζει τον τουριστικό χάρτη, <http://www.isathens.gr/images/apodeltiosi/isa/12-04-2017.pdf>

Εξειδικευμένοι πάροχοι είναι τα κέντρα “Οδοντιατρικό Ινστιτούτο Αθηνών”, “Eurodentica” στην Αθήνα και το “Smile Clinic” στη Θεσσαλονίκη (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

2.3.6. ΟΡΘΟΠΕΔΙΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Υπηρεσίες υψηλής ποιότητας παρέχει η χώρα στην ορθοπεδική. Τα ιδιωτικά νοσοκομεία διαθέτουν εξειδικευμένους χειρουργούς, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί σε φημισμένα πανεπιστήμια και μεγάλα νοσοκομεία των ΗΠΑ. Μία πρωτοποριακή μέθοδος ρομποτικής χειρουργικής εφαρμόζεται από Έλληνες ειδικούς, καθιστώντας τη χώρα μας, αλλά και το νοσοκομείο Metropolitan, όπου εγκαταστάθηκε η καινοτόμος τεχνική ΜΑΚΟ, σημείο αναφοράς για τις ιατρικές εξελίξεις στην Ευρώπη. Ο αριθμός των περιστατικών, που έχουν αντιμετωπιστεί με επιτυχία έως σήμερα, ξεπερνά τα 800, ενώ αναμένεται να εξαπλασιαστεί μέχρι το 2030.¹⁹

Πέραν του νοσοκομείου “Metropolitan” ως εξειδικευμένος πάροχος ιατρικού τουρισμού αναφέρεται και το διαγνωστικό και θεραπευτικό κέντρο “Υγεία” (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

2.3.7. ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

Ιδιαίτερη σημασία και προσοχή έχει δοθεί στον Καρδιοχειρουργικό τομέα. Η χώρα διαθέτει τα πιο άρτια και σύγχρονα εξοπλισμένα χειρουργεία και παρέχει την πλέον σύγχρονη τεχνολογική υποστήριξη σε διαγνωστικά μέσα, τα οποία συμβάλλουν στα υψηλά ποσοστά επιτυχίας, που σημειώνει η χώρα στον τομέα αυτό. Οι νοσοκομειακές μονάδες έχουν λάβει αριστεία και στελεχώνονται από ιατρούς, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί σε πανεπιστήμια με διεθνή αναγνώριση. Εξειδικευμένοι πάροχοι ιατρικού τουρισμού θεωρούνται το “Ωνάσειο” Καρδιοχειρουργικό Κέντρο και το “Υγεία” (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

¹⁹ Ρομποτική τεχνολογία στην ορθοπεδική χειρουργική.

<https://www.metropolitan-hospital.gr/el/%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CF%81%CE%B9/238-mako-rio-system>

2.3.8. ΥΠΟΒΟΗΘΟΥΜΕΝΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Σήμερα, 40 χρόνια μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού μέσω της μεθόδου της εξωσωματικής γονιμοποίησης, έχουν γεννηθεί περισσότερα από 8 εκατομμύρια παιδιά παγκοσμίως (ESHRE, 2018).

Εκτιμάται ότι κάθε χρόνο παγκοσμίως πραγματοποιούνται περίπου 1,6 εκατ. κύκλοι εξωσωματικής γονιμοποίησης, από τους οποίους έρχονται στον κόσμο 400.000 παιδιά, δηλαδή το ποσοστό επιτυχίας είναι 25%. Σύμφωνα με την Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, *«τα ποσοστά επιτυχίας αγγίζουν το 38%, δημιουργώντας ένα αρκετά πρόσφορο έδαφος στον ιατρικό τουρισμό»* (Κουγιάννου, 2017). Τα υψηλά αυτά ποσοστά, που επιτυγχάνουν οι ιδιωτικές κλινικές στην Ελλάδα, προσεγγίζουν το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη (Nygren, Andersen, 2002).

Ως εξειδικευμένοι πάροχοι ιατρικού τουρισμού αναφέρονται τα κέντρα γονιμότητας “Γένεσις”, “Νεογένεσις” και η μαιευτική κλινική “Μητέρα” (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

Συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας αποτελεί η ευνοϊκή νομοθεσία της χώρας, καθότι το νομοθετικό καθεστώς επιτρέπει την εφαρμογή των μεθόδων Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (ΙΥΑ – Ν.3289/2002), τη δωρεά γεννητικού υλικού, καθώς και τη διατήρηση της ανωνυμίας των δοτών γεννητικού υλικού, αλλά και τα εναλλακτικά οικογενειακά σχήματα, όπως είναι η ελεύθερη ένωση συντρόφων και η μονογονεϊκή οικογένεια, συγκεκριμενοποιώντας τους κινδύνους, όπως είναι η υπέρβαση ορίων ηλικίας και οι ελλειπείς εργαστηριακοί έλεγχοι (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2016).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα, τα οποία λειτουργούν εντελώς διαφορετικά από τη χώρα μας, αποτελούν η Ιταλία, η Γερμανία, η Ιαπωνία και η Νορβηγία, στις οποίες απαγορεύεται η δωρεά ωαρίων. Στην Ιταλία, επίσης, απαγορεύεται η κατάψυξη εμβρύων, ενώ στις Σκανδιναβικές χώρες επιτρέπεται μόνο ένα έμβρυο για μεταφορά. Τέλος, απαγορεύεται η παρένθετη μητρότητα στην Ιταλία, Αίγυπτο και Γερμανία. Η ανυπαρξία συγκεκριμένων μεθόδων ΙΥΑ και οι περιορισμοί στη νομοθεσία στη χώρα προέλευσης, το υψηλό κόστος, η μεγάλη λίστα αναμονής, η νομική κάλυψη, η μη θρησκευτική αποδοχή των θεραπειών γονιμότητας, η μη διατήρηση της ανωνυμίας δοτών γεννητικού υλικού, ο υψηλότερος βαθμός επιτυχίας λόγω της ύπαρξης περισσότερο ειδικών ιατρών στη χώρα προορισμού, έχει ως συνέπεια χιλιάδες άτομα να ταξιδεύουν σε άλλες χώρες,

συμπεριλαμβανομένης της δικής μας, αναζητώντας κράτη με πιο φιλελεύθερη νομοθεσία από τη δική τους ή ακόμα και καλύτερη ή οικονομικότερη θεραπεία (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2016).

Οι τουρίστες υγείας έχουν τη δυνατότητα να συνδυάσουν τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής με δραστηριότητες αναψυχής, ηρεμίας και χαλάρωσης, απαραίτητα συστατικά για τις θεραπείες γονιμότητας, σε ένα όμορφο περιβάλλον με ιδανικό κλίμα, που διαθέτει η χώρα. Δικαιωματικά, λοιπόν, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή θεωρείται το πιο ώριμο προϊόν του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.

2.3.9. ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον τουρισμό υγείας και ευεξίας και στην αξιοποίηση των ιαματικών πηγών της χώρας μας, η οποία διαθέτει εξαιρετικές ιαματικές πηγές και ασύγκριτο βιοκλίμα. Σε 752 διαφορετικά γεωγραφικά σημεία αναβλύζουν πηγαία νερά πλούσια σε μεταλλικά στοιχεία. Ωστόσο, ο πλούτος αυτός έχει μείνει αναξιοποίητος, καθώς μόνο 109 πηγές είναι ενεργοποιημένες και οι 43 είναι αναγνωρισμένες με Φ.Ε.Κ. για θεραπευτικές ενδείξεις και αντενδείξεις (3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, 2017).

Ο καθηγητής δερματολογίας – Νομικός Κωνσταντίνος Κουσκούκης, πρόεδρος της Ελληνικής Ακαδημίας Ιαματικής Ιατρικής τ. Αντιπρύτανης τονίζει ότι *«η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα στην Ευρώπη σε ποιότητα και μοναδικότητα των ιαματικών φυσικών πόρων, έχει απεριόριστη δυναμική ανάπτυξης των κέντρων θαλασσοθεραπείας, λόγω της τεράστιας ακτογραμμής της και του εξαιρετου βιοκλίματος»* (3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, 2017).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Γείτονα Μ., Σαραντόπουλος Ι. (2015), *Ιατρικός Τουρισμός, επένδυση στην Υγεία & Οικονομία*, Εκδόσεις Παπαζήσης.
2. Ημερίδα Ιατρικός Τουρισμός & Τοπική Αυτοδιοίκηση, Αθήνα, (2018).
3. 6^ο Forum Υγείας, Πάτρα, (2018).
4. 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, Καμμένα Βούρλα, (2017).

ΞΕΝΗ

1. Nygren K.G., Andersen A.N. (2002), Assisted reproductive technology in Europe, 1999. Results generated from European registers by ESHRE. *Human Reproduction*, 17(12):3260-3274.
2. Reginato E., Grosso R. (2011) Federation European Des Medecins Salaries, *European Federation of Salaried Doctors*, Paris.
3. WHO (2000), *The World Health Report 2000. Health systems: Improving Performance*. World Health Organization, Geneva.

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ / ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. ESHRE, De Geyter C., *More than 8 million babies born from IVF since the world's first in 1978*, (2018), Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.eshre.eu/ESHRE2018/Media/ESHRE-2018-Press-releases/De-Geyter.aspx>, [Πρόσβαση 8 Αυγούστου 2018].
2. Greek Health Tourism Association, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://greekhealthtourism.gr/el/home-2/> [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].
3. Βιδάκης Ν., *Τώρα μπορώ να έρθω κι εγώ για διακοπές*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4393051/?iid=2>, [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].
4. Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., (2016), *Transborder Medically Assisted Reproduction: The challenges for conflict of laws*, Διαθέσιμο στη δ/νση <file:///C:/Users/ACCOUNTING/Downloads/4972-14512-1-SM.pdf> [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].

5. Ινστιτούτο Οπτικής & Όρασης, BEMM, Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.ivo.gr/files/items/5/558/ivo_-_medical_tourism.pdf, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
6. Κουγιάννου Α., *Η μεγάλη έρευνα της Huffpost για τις εξωσωματικές στην Ελλάδα* (2017), Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-meyale-ereena-tes-huffpost-ya-tis-exosomatikes-sten-ellada_gr_5a25615de4b0a02abe928cf3, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
7. *Ο Οδοντιατρικός Τουρισμός αλλάζει τον τουριστικό χάρτη* (2017), Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.isathens.gr/images/apodeltiosi/isa/12-04-2017.pdf>, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
8. *Ρομποτική τεχνολογία στην ορθοπεδική χειρουργική*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.metropolitan-hospital.gr/el/%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CF%81%CE%B9/238-mako-rto-system>, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
9. Χριστόπουλος Θ., *Ο Έλληνας πλαστικός χειρουργός που κάνει πόλο έλξης του ιατρικού τουρισμού την Αθήνα*, (2018), Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.peoplegreece.com/article/thanasis-christopoulos-o-ellinas-plastikos-chirourgos-pou-kani-polo-elxis-tou-iatrikou-tourismou-tin-athina/>, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1. ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Η αποστολή του ιατρικού τουρισμού είναι να αποτελέσει η Ελλάδα τον πόλο έλξης της διεθνούς και ευρωπαϊκής ιατρικής κοινότητας και των επισκεπτών, να ενισχύσει σημαντικά την οικονομία, μέσω της εισροής αξιοσημείωτων εσόδων, αποτελώντας, μάλιστα, τον μοχλό επανεκκίνησής της, συμπαρασύροντας και άλλους τομείς της (6^ο Forum Υγείας, 2018). Η ανάπτυξη του θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας σε τοπικό, αλλά και εθνικό επίπεδο, θα εξαλείψει την εποχικότητα, αλλά και θα καταπολεμήσει το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων (*brain drain*) από την Ελλάδα της κρίσης.²⁰ Η Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει έναν δυνατό ανταγωνιστή χωρών, όπως είναι η Ινδία, η Σιγκαπούρη, η Ταϊλάνδη, η Κόστα Ρίκα, το Ισραήλ και η Τουρκία, που έχουν, ήδη, διεκδικήσει ένα μερίδιο από την προσοδοφόρο αγορά του ιατρικού τουρισμού και να διεisdύσει στην παγκόσμια αγορά με εντυπωσιακά αποτελέσματα.

3.2. ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αναλύοντας τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ιατρικού τουρισμού στη χώρα, αναδεικνύονται οι προοπτικές, καθώς και τυχόν εμπόδια ανάπτυξής του.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

1. Μεγάλος αριθμός υγειονομικών μονάδων με σύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό (Μανιού, Ιακωβίδου, 2009).
2. Κατάταξη του Εθνικού Συστήματος Υγείας στη 14^η θέση παγκοσμίως (WHO, 2000).
3. Ποιοτικές υπηρεσίες υγείας στις ιδιωτικές κλινικές (Μανιού, Ιακωβίδου, 2009).
4. Ευνοϊκή νομοθεσία σε επεμβάσεις, όπως είναι η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, καθώς και ανωνυμία δοτών γεννητικού υλικού, αλλά και κατάλυση εμβρύων (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2016).

²⁰ Στάμκος Γ., Η Διαρροή Εγκεφάλων από την Ελλάδα της κρίσης, <https://tvxs.gr/news/ellada/i-diarroi-egkefalon-brain-drain-apo-tin-ellada-tis-krisis>

5. Χαμηλές αμοιβές ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού, με αποτέλεσμα το χαμηλό κόστος των υπηρεσιών (Reginato και Grosso, 2011).
6. Δεύτερο υψηλότερο ποσοστό επιτυχίας στην Ευρώπη στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή (Nygren, Andersen, 2002).
7. Υψηλή ποιότητα παρόχων υγείας, συγκριτικά με άλλες χώρες, κατανεμημένη σε όλες τις περιφέρειες της χώρας (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
8. Ποιοτικές και μοναδικές ιαματικές πηγές σε 752 γεωγραφικά σημεία της χώρας (3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, 2017).
9. Μεγάλος αριθμός τουριστικών υποδομών, περισσότερες από 700.000 κλίνες.²¹
10. Εύκολη πρόσβαση μέσω οδικών δικτύων από τις γειτονικές χώρες (Τουρκία, Βουλγαρία, Σερβία, ΠΓΔΜ), αλλά και από όλο τον κόσμο, μέσω αεροπλάνων, τρένων και πλοίων.²²
11. Δεν υπάρχουν θρησκευτικοί περιορισμοί, όπως για παράδειγμα στην εξωσωματική γονιμοποίηση, σε αντίθεση με άλλες χώρες (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2016).
12. Πλούσια ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά.
13. Εξαιρετικό κλίμα, άριστες καιρικές συνθήκες και μεγάλη ηλιοφάνεια.
14. Φυσικό περιβάλλον.
15. Εξαιρετική γεωγραφική θέση.
16. Μεσογειακή διατροφή.
17. Ισχυρό brand name στον τουρισμό γενικότερα, λόγω της ιστορικής κληρονομιάς της.²³

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

1. Έλλειψη νομικών πλαισίων, εγκυκλίων, καθώς και αλλαγών στο ασφαλιστικό και φορολογικό σύστημα, από την πλευρά του κράτους (6^ο Forum Υγείας, 2018).
2. Μη πιστοποίηση φορέων, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα. Ελάχιστες πιστοποιημένες μονάδες υγείας (6^ο Forum Υγείας, 2018).
3. Ελλείψεις ιατρικού προσωπικού (Μανιού, Ιακωβίδου, 2009).

²¹ *Επενδύοντας στην Ελληνική αγορά τουρισμού*, <https://www.enterprisegreece.gov.gr/ependyste-sthn-ellada/kladoi-aixmhs/toyrismos>

²² *Destination Greece*, <https://www.elitour.org/why-greece/destination-greece>

²³ Πουτέτση Χ., *SOS για το brand name Ελλάδα*, <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=443144>

4. Έλλειψη εξειδικευμένων διαμεσολαβητών και τουριστικών γραφείων για την προσέλκυση τουριστών υγείας (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
5. Έλλειψη κινήτρων και υποστήριξης του ιδιωτικού τομέα, μέσω δανειοδοτήσεων, επιχορηγήσεων ή φοροαπαλλαγών (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
6. Έλλειψη συντονισμένης εθνικής στρατηγικής (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
7. Έλλειψη συνεργασίας δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, ως προς τη χάραξη κοινής στρατηγικής, για την προώθηση και ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού (6^ο Forum Υγείας, 2018).
8. Μη προβολή της χώρας μέσω τεχνικών *marketing* (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
9. Απουσία ιστοσελίδας από επίσημο φορέα του κράτους με όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τους παρόχους υγείας, τα ταξιδιωτικά γραφεία και τα καταλύματα (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
10. Η πολιτική ασάφεια και μελλοντική ανασφάλεια, ως αποτέλεσμα της μη επενδυτικής διάθεσης (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
11. Μόνο 43 αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές από τις 109 συνολικά (3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, 2017).
12. Μείωση δαπανών για πρόληψη και δημόσια υγεία κατά 12% στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης (Καϊτελίδου, 2014).
13. Η οικονομική κρίση, που αντιμετωπίζει η χώρα.
14. Δεν έχει σχηματίσει το δικό της *brand name* (εμπορικό σήμα) στην ιατρική αγορά η Ελλάδα (6^ο Forum Υγείας, 2018).
15. Γραφειοκρατία.

3.3. ΑΝΑΛΥΣΗ PEST

Μέσω του στρατηγικού εργαλείου, PEST Analysis, θα διερευνηθεί το μάκρο περιβάλλον, που επηρεάζει τον ιατρικό τουρισμό στην Ελλάδα, βάσει των πολιτικο-νομικών, οικονομικών, κοινωνικο-πολιτιστικών και τεχνολογικών διαστάσεων της, οι παράγοντες, δηλαδή, που επηρεάζουν τον τουρισμό υγείας (Γεωργόπουλος, 2013).

Πολιτικο-νομικό περιβάλλον

Όσον αφορά στην πολιτική κατάσταση, διακρίνεται παρατεταμένη πολιτική ασάφεια κατά την περίοδο της κρίσης στην Ελλάδα των μνημονίων, με αποτρεπτικό χαρακτήρα για επενδύσεις από την πλευρά των επιχειρηματιών, που επιθυμούν την εμπλοκή τους στον τουρισμό υγείας. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, με την αναβλητικότητα, λόγω της κοινωνικο-πολιτικής φύσης της χώρας, επί των νομοθετικών ρυθμίσεων, εμποδίζουν την προώθηση και ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού (Wheelen, Hunger, 2006).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μη ηλεκτρονική τήρηση μητρώου παρόχων, μετά τη χορήγηση ειδικού σήματος ιατρικού τουρισμού από τον ΕΟΤ, όπου παρότι έχει εκδοθεί η Κοινή Υπουργική Απόφαση ΚΥΑ27217, δεν έχει τεθεί ακόμη σε εφαρμογή, καθώς εκκρεμεί η έκδοση των αναγκαίων εγκυκλίων (6ο Forum Υγείας, 2018).

Οικονομικό περιβάλλον

Οι οικονομικοί παράγοντες αναλύονται, ώστε να εξεταστεί, εάν πράγματι αποτελούν ευκαιρία ή απειλή για τον τουρισμό υγείας, τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η υψηλή φορολογία, η μικρή επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας, η μικρή αύξηση του ΑΕΠ, ο στάσιμος αρνητικός πληθωρισμός επί σειρά ετών, η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το τραπεζικό σύστημα, το υψηλό ποσοστό ανεργίας, εμποδίζουν την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας στα επίπεδα των αναπτυγμένων οικονομιών της Ευρώπης, με αποτέλεσμα την αργή ανάπτυξη του τουρισμού υγείας (Wheelen, Hunger, 2006).²⁴

Κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον

Το υψηλό επίπεδο μόρφωσης των Ελλήνων, σε συνδυασμό με τα ήθη και τα έθιμα της χώρας, όπου τον καθιστούν μεταξύ των πλέον φιλόξενων λαών παγκοσμίως, η διαχρονική καλή σχέση του πληθυσμού με τους ανατολικούς, αλλά και δυτικούς πολιτισμούς, διαμορφώνουν το κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο αποτελεί ευκαιρία ανάπτυξης, επηρεάζοντας θετικά τον ιατρικό τουρισμό στην Ελλάδα (Wheelen, Hunger, 2006).

²⁴ Ανάπτυξη 2,1% το 2018 «βλέπει» το IOBE, <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1610022/anaptyxh-21-to-2018-vlepei-to-iove.html>

Τεχνολογικό περιβάλλον

Σημαντικό πλεονέκτημα αποτελεί η ενσωμάτωση των τεχνολογικών εξελίξεων από το άρτιο ιατρικό επιστημονικό προσωπικό και τους παρόχους υγείας της Ελλάδας, όπως είναι για παράδειγμα «η χρήση της ρομποτικής ιατρικής», η οποία αποτελεί μία από τις χρυσές υπηρεσίες της χώρας σε τεχνολογικό επίπεδο (Πατούλης, 2018), η πρωτοποριακή εφαρμογή μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, όπως είναι η μεταφορά βλαστοκύστεων, καθώς και η ανακάλυψη τεχνικών μέσω της χρήσης *laser* στην οφθαλμολογία¹⁷ (Wheelen, Hunger, 2006).

3.4. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Για να καταφέρει η Ελλάδα να γίνει “οδηγός” (*driver*) και να αποκτήσει μία ανταγωνιστική θέση στην παγκόσμια αγορά, είναι απαραίτητο να οριστεί ένα ενιαίο και συντονισμένο σχέδιο εθνικής στρατηγικής.

Οι κυβερνήσεις πρέπει να αντιμετωπίσουν καίρια ζητήματα, όπως είναι η καταπολέμηση της γραφειοκρατίας, η κάλυψη νομοθετικών κενών και ο συντονισμός διαφόρων εμπλεκόμενων κλάδων, προς όφελος του κοινού σκοπού.

Αρχικά, όσον αφορά στις υγειονομικές μονάδες του ιδιωτικού τομέα, για την επίτευξη ενός περισσότερο διεθνούς, παρά εθνικού ρόλου, είναι απαραίτητο να λάβουν διασφάλιση ποιότητας από φορέα πιστοποίησης, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα (*Temos, JCI, TÜV*), να ασφαλιστούν οι ίδιες και οι γιατροί για ζητήματα επαγγελματικής ευθύνης, να χορηγείται διακριτικό σήμα ιατρικού τουρισμού, να διαμορφωθεί ειδική υπηρεσία διαχείρισης των διεθνών ασθενών, αλλά και να υιοθετηθούν οι έλεγχοι ποιότητας (6^ο Forum Υγείας, 2018). Ταυτόχρονα, κρίνεται αναγκαία η διακίνηση της ιατρικής πληροφορίας, η διασφάλιση συνέχειας στη φροντίδα, πριν και μετά τη θεραπεία, καθώς και η αποζημίωση των ασθενών. Μέσω της απόδειξης της ασφάλειας στην ιατρική φροντίδα, ολοένα και περισσότερα ελληνικά νοσοκομεία θα συνάψουν συμφωνίες με κορυφαία διεθνή νοσοκομειακά ιδρύματα για τη διακίνηση ασθενών τους, αναπτύσσοντας το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2012).

Παράλληλα, είναι απαραίτητη η έκδοση αναγκαίων εγκυκλίων για την εφαρμογή της ΚΥΑ, ώστε να καταφέρουν να ευοδωθούν οι όποιες πρωτοβουλίες στον ιδιωτικό τομέα, προς όφελος του ιατρικού τουρισμού, εφόσον οι ιδιώτες δεν μπορούν να αποκτήσουν επιχειρηματική

δραστηριότητα στον κλάδο. Η αναβάθμιση των υφιστάμενων υγειονομικών υποδομών μέσω ΕΣΠΑ και η ενίσχυση των επενδύσεων μέσω ΣΔΙΤ, μπορούν να ενδυναμώσουν την εξέλιξη του ιατρικού τουρισμού. Η κυβέρνηση, υποστηρίζοντας και παρέχοντας οικονομικά κίνητρα στους νέους επιχειρηματίες, μέσω ευνοϊκών όρων στη φορολογία, δανεισμού με χαμηλό επιτόκιο και μειωμένων δασμών για την εισαγωγή ιατρικού εξοπλισμού, θα ενισχύσει τη συμμετοχή των επενδυτών στον ιατρικό τουρισμό (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

Αντίστοιχα, τα δημόσια νοσοκομεία παρουσιάζουν τεράστιες ελλείψεις σε ιατρικά μηχανήματα, αναλώσιμα και ιατρικό προσωπικό, παρά το γεγονός ότι διαθέτουν καταξιωμένο προσωπικό. Κρίνεται απαραίτητη η στοχευμένη αξιοποίηση των υποδομών του δημοσίου σε περιοχές, που μπορεί να υπάρξει ανάπτυξη, λόγω του εισερχόμενου ιατρικού τουρισμού. Τον περιορισμό των πόρων στις υγειονομικές υπηρεσίες, μπορούν να εξαλείψουν οι ΟΤΑ, μέσω επιχειρησιακών προγραμμάτων, ώστε να καταπολεμήσουν την αδυναμία παροχής υπηρεσιών και να προσελκύσουν ξένους πολίτες.²⁵

Ένα πιλοτικό πρόγραμμα, στο οποίο θα συνεργαστούν δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς, παράλληλα με πρωτοβάθμια ιατρεία, ξενοδοχεία, τοπική αυτοδιοίκηση, ταξιδιωτικούς πράκτορες και υπηρεσίες μεταφοράς, θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση καλής πρακτικής στη χώρα. Για παράδειγμα, ένα δημόσιο νοσοκομείο που υπολειτουργεί, μπορεί να λειτουργήσει ως πιλοτική ΣΔΙΤ, δηλαδή συνεργασία δημόσιου νοσοκομείου και ιδιωτικών ταξιδιωτικών και ιατρικών παρόχων. Ένα δημόσιο κτίριο νοσοκομείου, το οποίο δεν λειτουργεί, μπορεί να εκμισθωθεί από ιδιώτη, ο οποίος θα αποφέρει, μεν, έσοδα στο δημόσιο, θα καλύπτει, δε, ως υποχρέωση τις τοπικές ανάγκες (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2012).

Κρίνεται, επίσης, αναγκαία η ένταξη της Ελλάδας στο σύστημα ΚΕΝ (Κλειστά Ενοποιημένα Νοσήλια - DRGs), το οποίο ελέγχει διεθνώς, αφενός, το κόστος στις υπηρεσίες υγείας, ώστε να υπάρχει ομοιογένεια στις υπηρεσίες και τις χρεώσεις, αφετέρου συμβάλλει στην τυποποίηση των διαδικασιών (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2012).

²⁵ Ανδρουλάκη Ε., *Ιατρικός Τουρισμός στην Ελλάδα: προσδοκίες, ελλείψεις, ιδιωτική πρωτοβουλία*, <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/52508/iatrikos-toyrismos-stin-ellada-prosdokies-elleipseis-idiotiki-protovoylia>

Σημαντικό ρόλο μπορούν να διατελέσουν οι συνεργασίες ανάμεσα στις υγειονομικές δομές υψηλών προδιαγραφών, τους αξιόπιστους ξενοδοχειακούς και τουριστικούς παρόχους, για τη δημιουργία ανταγωνιστικού προφίλ και την προβολή πακέτων υπηρεσιών. Οι πράκτορες ιατρικού τουρισμού θα πρέπει να προτείνουν, ανάλογα με το ιατρικό ιστορικό του διεθνή ασθενή, το κατάλληλο *all-inclusive* πακέτο για ασθενείς και συνοδούς, αναφορικά με τις απαιτούμενες διεργασίες, τα ταξιδιωτικά ναύλα, τη διαμονή, τη διατροφή, την ψυχαγωγία, τις εκδρομές, τις μετακινήσεις και την πολιτιστική δραστηριότητα (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2012).

Από την πλευρά του ξενοδοχειακού κλάδου είναι απαραίτητες οι ενέργειες, ώστε το ξενοδοχείο, που θα φιλοξενήσει το διεθνή ασθενή, στο διάστημα του προεγχειρητικού σταδίου ή κατά το στάδιο ανάρρωσής του, να καλύπτει τις ιδιαίτερες ανάγκες του. Αυτό συνεπάγεται την ευαισθητοποίηση του προσωπικού, την εκπαίδευσή του ως προς την αντιμετώπιση και εξυπηρέτησή του, καθώς και τη διαμόρφωση και βελτίωση των υπηρεσιών, που του παρέχει. Για παράδειγμα, ο ασθενής, έπειτα από μεγάλες χειρουργικές επεμβάσεις, έχει την ανάγκη να δαπανά μεγάλο χρόνο στο δωμάτιό του, γεγονός που τον διαφοροποιεί από έναν απλό ταξιδιώτη. Επίσης, ασθενής μετά από αισθητική επέμβαση, χρήζει ανάπαυσης σε ήσυχο και απομονωμένο περιβάλλον, ενώ αντενδείκνυται η έκθεσή του στον ήλιο. Τα εξατομικευμένα προγράμματα υπηρεσιών δωματίου, καθιστούν τα ξενοδοχεία φιλικά στον ιατρικό τουρισμό (*medical tourism friendly hotels*) και αποτελούν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2012).

Η κυβέρνηση και συγκεκριμένα, το Υπουργείο Τουρισμού πρέπει να προχωρήσει στη δημιουργία Εθνικής Ψηφιακής Πλατφόρμας, στην οποία θα τηρείται μητρώο παρόχων, απαραίτητες, δηλαδή, πληροφορίες για τους παρόχους υγείας, το κόστος, τις θεραπείες, τα ξενοδοχεία, τα αεροπορικά ναύλα και τις τοπικές μεταφορές. Συνάμα, θα περιλαμβάνει πληροφορίες των τουριστών υγείας, για την εθνικότητά τους, την ηλικία και το είδος της θεραπείας τους, ώστε να έχει τη δυνατότητα αξιοποίησης των στοιχείων, με σκοπό τη δημιουργία στρατηγικών στον ιατρικό τουρισμό, με ευαισθησία πάντα στην προστασία των προσωπικών τους δεδομένων (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

Η Ελλάδα εφαρμόζοντας τη στρατηγική εστίασης, με βάση τη διαφοροποίηση, μπορεί να επικεντρωθεί στις ειδικότητες αυτές, οι οποίες τη διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες χώρες. Μία τέτοια ειδικότητα είναι η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, καθότι η χώρα διαθέτει ευνοϊκή

νομοθεσία έναντι άλλων χωρών, οι οποίες βρίσκονται αντιμέτωπες με θρησκευτικούς, αλλά και ιατρικούς περιορισμούς. Το χαμηλό κόστος των θεραπειών γονιμότητας, το υψηλό ποσοστό επιτυχίας, η ανωνυμία δοτών γεννητικού υλικού, οι μικρές λίστες αναμονής συνθέτουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, ώστε να αποτελέσει η Ελλάδα κορυφαία χώρα προορισμού στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2016). Μία άλλη ειδικότητα, η οποία αποτελεί και την αιχμή των ειδικοτήτων στη χώρα είναι η οδοντιατρική. «*Η Οδοντιατρική Σχολή Αθηνών, βρίσκεται στην 70^η θέση της παγκόσμιας κατάταξης, η χώρα διαθέτει ιδιαίτερα ανταγωνιστικές τιμές στις οδοντιατρικές υπηρεσίες και μπορεί να αποτελέσει τον ιδανικό προορισμό για τη θεραπεία μίας ημέρας (one day – one stop), λόγω της γεωγραφικής της θέσης*», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πρόεδρος Ιατρικού Συλλόγου Πατρών κ.Γ.Μουτούσης (6^ο Forum Υγείας, 2018).

Σημαντικό παράγοντα στην ανάπτυξη στρατηγικής αποτελεί η προβολή της χώρας μέσω του στρατηγικού *marketing*. Όπως τονίζει ο καθηγητής και αναπληρωτής διευθυντής του Διεθνούς Κέντρου για τον Τουρισμό κ.Δ.Μπούχαλης, «*ένα εθνικό brand (εμπορική ονομασία της χώρας) είναι πολύ σημαντικό, αλλά θα πρέπει να γίνει, αφού έχουμε διαμορφώσει το προϊόν, έχουμε φτιάξει την τιμολογιακή πολιτική, έχουμε δημιουργήσει τα είδη που πουλάμε και σε ποιους πελάτες αναφερόμαστε, ώστε να μπορούμε να δώσουμε την υπόσχεση στον πελάτη*».²³

Για την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας, κρίνεται σκόπιμη η διαφήμιση και προβολή της Ελλάδας, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μέσω του Διαδικτύου, των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (*social media*), των διαφημιστικών εντύπων σε τουριστικούς πράκτορες του εξωτερικού, αλλά και μέσω των ταξιδιωτικών περιοδικών αεροπορικών εταιρειών. Πλήρως ενημερωμένες πρέπει να είναι οι ιστοσελίδες όλων των εμπλεκόμενων φορέων με τον ιατρικό τουρισμό, του Υπουργείου Τουρισμού, του Υπουργείου Υγείας, των νοσοκομείων, κλινικών και κέντρων αποκατάστασης, των ξενοδοχείων, των δήμων, των υπηρεσιών μεταφοράς, μεταφρασμένες σε αρκετές γλώσσες για την καλύτερη εξυπηρέτηση του διεθνούς ασθενή.

Η προβολή της Ελλάδας επιτυγχάνεται, επίσης, μέσω της συμμετοχής της σε διεθνή συνέδρια. Η χώρα έχει ήδη λάβει μέρος σε διοργανώσεις, συνέδρια και ημερίδες στο εξωτερικό, όπως στη Νέα Υόρκη, τη Μελβούρνη, το Μόντρεαλ, το Λος Άντζελες και το Σικάγο, «*στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας να ενημερώσουμε τον απόδημο Ελληνισμό, επισκεπτόμενοι σημαντικές πόλεις –*

κέντρα, στα οποία ακούγεται δυνατά η φωνή της πατρίδας μας. Παράλληλα, δημιουργούμε γέφυρες συνεργασίας σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο», όπως αναφέρει ο κ.Γ.Πατούλης.²⁶

Με τον τρόπο αυτό, τονίζει, επίσης, ότι «η χώρα εμφανίζεται συγκροτημένη, οργανωμένη και υπεύθυνη, δίνει τη δυνατότητα στους εμπλεκόμενους φορείς να προετοιμαστούν εκ των έσω, αλλά και συνενώνει τις δυνάμεις της και διευρύνει τις γνώσεις της, σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί στις ανταγωνίστριες χώρες» (6^ο Forum Υγείας, 2018).

3.5. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΩΣ ΧΩΡΑ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

«Η Ελλάδα», η χώρα που γέννησε τον Ιπποκράτη, πατέρα της ιατρικής, «είναι από τα καλύτερα brands στον κόσμο, που ποτέ δεν έγινε branded», όπως δηλώνει ο brand strategist κ.Ρ.Economides.²³ Αυτή η εικόνα της μάρκας (brand image) μπορεί να αποτελέσει την πηγή της διαφοροποίησης, εάν η χώρα ακολουθήσει τη στρατηγική διαφοροποίησης ως προς την υπηρεσία, που παρέχει και δημιουργώντας τη μοναδικότητα στον κλάδο.

Ο Ιπποκράτης μελέτησε τη φύση και το κλίμα και ανακάλυψε πώς αυτά επηρεάζουν την υγεία και τη συμπεριφορά των ανθρώπων, δημιουργώντας την πρώτη σκέψη ιατρικής και απαλάσσουντάς την από τη δεισιδαιμονία. Σύμφωνα με την Ιπποκρατική θεωρία, η οποία επιβεβαιώνεται από τη σύγχρονη αντίληψη, στο σώμα ενυπάρχει η φύση, από την οποία εξαρτάται η συντήρηση και η θεραπεία του σώματος, καθώς και η επαναφορά του στη φυσιολογική κατάσταση (Ιπποκράτης, 5^{ος} αιώνας π.Χ.).

«Η Ιπποκράτειος θεώρηση», όπως τονίζει ο κ.Γ.Πατούλης «η βαριά αυτή κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει το ανταγωνιστικό μας πλεονέκτημα, σαν μέσο προβολής της Ελλάδας ως μία χώρα υγείας και ευεξίας σε παγκόσμιο επίπεδο», καθώς η φύση, το κλίμα, ο ήλιος, η θάλασσα, η μεσογειακή διατροφή, μπορούν να συμβάλουν με θετικές συνέπειες στον οργανισμό κατά τη διάρκεια της θεραπείας, αλλά και της ανάρρωσης των ασθενών (6ο Forum Υγείας, 2018).

²⁶ ΑΠΕ-ΜΠΕ ΑΕ, Η χώρα μας έχει τη δυνατότητα να πρωταγωνιστήσει στον Ιατρικό Τουρισμό, <https://www.amna.gr/tourism/article/259685/-H-chora-mas-echei-ti-dunatotita-na-protagonistisei-ston-Iatriko-tourismo>

«Οι ασθένειες προκαλούνται κυρίως, με τις μεταβολές των εποχών και κατά τη διάρκεια αυτών, χάρη στις μεγάλες εναλλαγές κρύου και ζέστης. Όταν οι εποχές εναλλάσσονται ομαλά και σταθερά, εκδηλώνονται ελαφρές ασθένειες και η θεραπεία τους είναι εύκολη. Όταν όμως η εναλλαγή γίνεται απότομα, εμφανίζονται πιο δυσεπίλυτα προβλήματα» (Ιπποκράτης, 5^{ος} αιώνας π.Χ.). Η χώρα μας δεν παρουσιάζει μεγάλες εναλλαγές, με αποτέλεσμα το κλίμα να ενδείκνυται για άτομα που πάσχουν από χρόνιες παθήσεις, όπως είναι οι καρδιοπαθείς, οι έχοντες αναπνευστικά προβλήματα, όπως άσθμα ή χρόνια πνευμονοπάθεια. Το ελληνικό περιβάλλον με το ζεστό κλίμα και το άπλετο φως, η διατροφή με φρέσκα και υγιεινά προϊόντα, το ελαφρά μαγειρεμένο φαγητό, καθώς, επίσης, τα φρούτα, τα λαχανικά, το ελαιόλαδο, το τυρί, οι σαλάτες, οι σούπες, τα ζυμαρικά, οι ξηροί καρποί, οι χυμοί και τέλος, ο τρόπος ζωής των κατοίκων, οι οποίοι δεν διακατέχονται από έντονο στρες, ασκούν θετική επίδραση στην υγεία του οργανισμού, ενισχύοντας, μάλιστα, το αμυντικό του σύστημα (6^ο Forum Υγείας, 2018).

Τέλος, όπως τονίζει ο κ.Γ.Πατούλης «η Ελλάδα μπορεί και πρέπει να αποτελέσει σταθμό φιλοξενίας για τους ταξιδιώτες, που επιθυμούν να παραμείνουν αρκετούς μήνες σε χώρες, οι οποίες προσφέρουν ευεξία. Πρέπει να στοχεύσει στη φιλοξενία, τη σωστή διατροφή, τις καλές συνήθειες, ώστε να αποτελέσει σταθμό ευζωίας παγκοσμίως» (6^ο Forum Υγείας).

Στη γη, τη γενέτειρα του επιφανούς άνδρα, που έγραψε τον Ιπποκράτειο Όρκο, οι μοντέρνες ιατρικές υπηρεσίες, συναντούν την ελληνική φιλοξενία, δημιουργώντας ένα μοναδικό μείγμα. Η χώρα στην οποία έχει παραχθεί η Ιπποκράτειος θεώρηση, δε διαθέτει μόνο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων χωρών, αλλά εύλογα και τη δυνατότητα διατήρησης του μοναδικού αυτού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 3^{ου} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Γείτονα Μ., Σαραντόπουλος Ι. (2015), *Ιατρικός Τουρισμός, επένδυση στην Υγεία & Οικονομία*, Εκδόσεις Παπαζήσης.
2. Γεωργόπουλος Ν., (2013), *Στρατηγικό Μάνατζμεντ*, Εκδόσεις Μπένου.
3. Ιπποκράτης (5^{ος} αιώνας π.Χ.), *Περί Ιατρικής*, National Geographic Βιβλιοθήκη Αρχαίας Ελλάδας (2011).
4. Καϊτελίδου Δ., (2014), *Οικονομική κρίση και βιωσιμότητα του Ελληνικού Συστήματος Υγείας*, ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ 2014, 53(2): 129–132.
5. Μανιού Μ., Ιακωβίδου Ε., (2009), *Η σημερινή εικόνα των δημόσιων και ιδιωτικών νοσοκομείων στην Ελλάδα*, Το βήμα του Ασκληπιού, Τόμος 8^{ος}, Τεύχος 4^ο.
6. 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, Καμμένα Βούρλα, (2017).
7. 6^ο Forum Υγείας, Πάτρα, (2018).

ΞΕΝΗ

1. Nygren K.G., Andersen A.N. (2002), Assisted reproductive technology in Europe, 1999. Results generated from European registers by ESHRE. *Human Reproduction*, 17(12):3260-3274.
2. Reginato E., Grosso R. (2011) Federation European Des Medecins Salaries, *European Federation of Salaried Doctors*, Paris.
3. Wheelen T., Hunger D., (2006), *Concepts in Strategic Management and Business Policy*.
4. WHO (2000), *The World Health Report 2000. Health systems: Improving Performance*. World Health Organization, Geneva.

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ / ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. *Destination Greece*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.elitour.org/why-greece/destination-greece>, [Πρόσβαση 13 Ιουλίου 2018].
2. *Ανάπτυξη 2,1% το 2018 «βλέπει» το IOBE*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1610022/anaptyxh-21-to-2018-vlepei-to-iove.html>, [Πρόσβαση 19 Ιουλίου 2018].
3. *Ανδρουλάκη Ε., (2016), Ιατρικός Τουρισμός στην Ελλάδα: προσδοκίες, ελλείψεις, ιδιωτική πρωτοβουλία*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/52508/iatrikos->

- toyrismos-stin-ellada-prosdokies-elleipseis-idiotiki-protovoylia, [Πρόσβαση 20 Ιουλίου 2018].
4. ΑΠΕ-ΜΠΕ ΑΕ, *Η χώρα μας έχει τη δυνατότητα να πρωταγωνιστήσει στον Ιατρικό Τουρισμό*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.amna.gr/tourism/article/259685/-H-choramas-echei-ti-dunatotita-na-protagonistisei-ston-Iatriko-tourismo>, [Πρόσβαση 20 Ιουλίου 2018].
 5. Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., (2016), *Transborder Medically Assisted Reproduction: The challenges for conflict of laws*, Διαθέσιμο στη δ/νση <file:///C:/Users/ACCOUNTING/Downloads/4972-14512-1-SM.pdf> [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].
 6. *Επενδύοντας στην Ελληνική αγορά τουρισμού*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.enterprisegreece.gov.gr/ependyste-sthn-ellada/kladoi-aixmhs/toyrismos>, [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2018].
 7. Ινστιτούτο Οπτικής & Όρασης, BEMM, Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.ivo.gr/files/items/5/558/ivo_-_medical_tourism.pdf, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
 8. Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, (2012). *Μελέτη για την ανάπτυξη ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.grhotels.gr/GR/BussinessInfo/News/Lists/List/Attachments/360/MEDICAL%20TOURISM%20FINAL%20ALL.pdf>, [Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2018].
 9. Πουτέτση Χ., *SOS για το brand name Ελλάδα*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=443144>, [Πρόσβαση 19 Ιουλίου 2018].
 10. Στάμκος Γ., (2016), *Η Διαρροή Εγκεφάλων από την Ελλάδα της κρίσης*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://tvxs.gr/news/ellada/i-diarroi-egkefalon-brain-drain-apo-tin-ellada-tis-krisis>, [Πρόσβαση 27 Ιουλίου 2018].

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

1. Συνέντευξη Πατούλης Γ., Αθήνα, (2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΗΜΟΣ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ

4.1. ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ – ΓΕΝΙΚΑ

Παρά τα οικονομικά οφέλη του ιατρικού τουρισμού σε διεθνές επίπεδο, έχει διαπιστωθεί έλλειψη συστηματικών καταγραφών, γεγονός που εμποδίζει την αξιόπιστη αποτίμηση της συμβολής του ιατρικού τουρισμού. Για το λόγο αυτό, συναντώνται συχνά διάφορες πηγές με διαφορετικές εκτιμήσεις, που αναφέρονται ακόμη και σε ίδιες χώρες. Το 2008 τα συνολικά έσοδα της διεθνούς αγοράς τουρισμού προσέγγισαν τα 60 δισ. δολάρια με ετήσιο ρυθμό αύξησης 20%, ενώ το 2010 έφτασαν στα 100 δισ. δολάρια (Horowitz et.al. 2007). Οι σχετικές δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες, όπως είναι τα φαρμακευτικά προϊόντα, ο ατομικός ιατρικός εξοπλισμός, οι διαγνωστικές υπηρεσίες κα. υπερβαίνουν τα 3 δισ. ευρώ (OECD 2014).

Η εκτίμηση για την Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι δεν έχει σχηματίσει ακόμη το δικό της προφίλ στον ιατρικό τουρισμό, είναι περίπου 100.000-150.000 τουρίστες υγείας στο χρονικό ορίζοντα της δεκαετίας, έσοδα, δηλαδή περί των 500.000 εκατ. ευρώ. Υπολογίζεται, όμως, ότι έχει τη δυνατότητα να προσελκύει τουλάχιστον 400.000 ασθενείς, κυρίως από Ευρωπαϊκή Ένωση, Ρωσία, ΝΑ Ευρώπη, Μέση Ανατολή, ΗΠΑ και Κίνα, στόχος που σε συνδυασμό με την κατάλληλη χρήση των υποδομών του ΕΣΥ μέσω ΣΔΙΤ, αλλά και των υποδομών των ΟΤΑ, θα μπορούσε να αποφέρει έσοδα άνω των 500.000 εκατ. ευρώ και ενδεχομένως, να τετραπλασιάσει το στόχο την επόμενη δεκαετία, δηλαδή 2 δισ. ευρώ.²⁷

Εύλογα, λοιπόν, διαπιστώνει κανείς ότι τουρισμός υγείας μπορεί να δώσει τη δυνατότητα οικονομικής ανάκαμψης και ανάπτυξης, όχι μόνο σε εθνικό, αλλά και σε τοπικό επίπεδο. Η εισροή συναλλάγματος, η δημιουργία οικονομιών κλίμακας, καθώς η τουριστική περίοδος επιμηκώνεται, όχι μόνο στα αστικά κέντρα, αλλά και στην περιφέρεια, η αύξηση της εισροής επισκεπτών, αναπτύσσει και άλλους τομείς της οικονομίας, αλλά και άλλες ειδικές μορφές τουρισμού.²⁸

²⁷ Γιάνναρος Θ., *Ιατρικός τουρισμός και ΣΔΙΤ – η πρόκληση*, <http://www.capital.gr/me-apopsi/3246355/iatrikos-tourismos-kai-sdit-i-prokliasi>

²⁸ *Ευκαιρίες από την αύξηση του ιατρικού τουρισμού*, <http://www.capital.gr/epixeiriseis/3167187/b-apostolopoulos-eukairies-apo-tin-auxisi-tou-iatrikou-tourismou>

Οι προοπτικές ανάπτυξης των δήμων μπορούν να διευρυνθούν, τα έσοδά τους μπορούν να αυξηθούν σημαντικά, να δοθούν ευκαιρίες στην τοπική κοινωνία, να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας και να αυξηθεί η επιχειρηματικότητα.

Τεράστιο οικονομικό όφελος, επίσης, μπορούν να έχουν οι δήμοι μέσω της ιαματικής ιατρικής. Τις τελευταίες δεκαετίες, πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δίνουν έμφαση στις θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών λουτρών, αλλά και στην οικονομική αξιοποίηση των περιοχών, όπου συναντώνται ιαματικές πηγές (1^ο Μεσογειακό Συνέδριο Ιαματικής Θεραπείας, 2006). Οι βιοκλιματικές συνθήκες της χώρας μας, σε συνδυασμό με τις εξαιρετικές ιαματικές πηγές, οι οποίες συμβάλλουν στη θεραπεία και αποκατάσταση, προσφέροντας ψυχική και πνευματική αναζωογόνηση, προσδίδουν αξία στον επενδυτικό και επιστημονικό τομέα της χώρας. Εφόσον αποδειχθεί η θεραπευτική αξία τους, τα λουτρά πρέπει να αξιοποιηθούν με τις κατάλληλες ιατρικές και τουριστικές υποδομές. Μάλιστα, έχουν δεσμευθεί 25 εκατομμύρια ευρώ, τα οποία πρέπει να αξιοποιήσουν οι Δήμοι, που διαθέτουν πιστοποιημένες ιαματικές πηγές, για να υλοποιήσουν έργα υποδομής. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ευρώπη έχει 1.400 ανεπτυγμένες λουτροπόλεις, στις οποίες απασχολούνται 750.000 άτομα με ετήσιο τζίρο 45 δισ. ευρώ από τις 180 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις (3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, 2017).²⁹

Σύμφωνα με το συμπέρασμα, που έχει προκύψει από την Έκθεση του *World Travel Monitor*, το 70% των διεθνών ταξιδιών στο εξωτερικό πραγματοποιούνται για λόγους ευεξίας, ενώ το 30%, αφορά ταξίδια για ιατρικούς λόγους, όπως θεραπεία, αποτοξίνωση σε νοσοκομείο και νοσηλεία σε κλινικές (Ημερίδα Ιατρικός Τουρισμός & Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2018).³⁰

²⁹ Ιατρικός Τουρισμός: 25 εκατ. ευρώ προς αξιοποίηση για τις ιαματικές πηγές, <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/367613/iatrikos-toyrismos-25-ekat-eyro-pros-axiopoisi-gia-tis-iamatikes-piges>

³⁰ Το 70% των ταξιδιών για τουρισμό υγείας έχουν κίνητρο την ευεξία, <https://www.sofokleousin.gr/to-70-ton-taksidion-gia-tourismo-ygeias-exoun-kinitro-tin-eyeksia>

Όσον αφορά στην ευεξία, ο Πρόεδρος του ΙΣΑ κ.Γ.Πατούλης, χαρακτηρίζει τη νησιωτική Ελλάδα «υπέργεια πετρελαιοπηγή της χώρας και για το λόγο αυτό, η ένωση των δυνάμεων του ιατρικού κόσμου με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, μπορεί να συμβάλει στην προσπάθεια, ώστε να διαδραματίσουν τα νησιά μας κεντρικό ρόλο στον τουρισμό υγείας», με εξαιρετικά οικονομικά οφέλη για τα ίδια τα νησιά, την τοπική κοινωνία και τους δήμους αυτών (Διημερίδα Ιατρικού Τουρισμού, Σικάγο, 2017).³¹

4.2. ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ

Με σκοπό την ανάδειξη των προοπτικών ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού στο Δήμο Αμαρουσίου, αναλύονται τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του Δήμου.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

1. Υπάρχει έντονη επιχειρηματική δραστηριότητα στο Δήμο στον τομέα της υγείας, καθώς «ο Δήμος συγκεντρώνει δημόσια και ιδιωτικά νοσοκομεία και πλήθος εξειδικευμένων κέντρων» (Πατούλης, 2018).
2. Στο Μαρούσι βρίσκονται δύο μεγάλα δημόσια Γενικά Νοσοκομεία, το ΚΑΤ και το Σισμανόγλειο.
3. Στο Μαρούσι βρίσκονται τα τρία μεγαλύτερα ιδιωτικά νοσοκομεία της Αθήνας, ο Όμιλος Ιατρικού Αθηνών, ο Όμιλος Υγεία και ο Όμιλος ΙΑΣΩ, τα οποία διαθέτουν υπερσύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό, εξειδικευμένο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, μεγάλο μέρος του οποίου έχει εξειδικευτεί στο εξωτερικό, διαθέτουν ανταγωνιστικές τιμές και παρέχουν υπηρεσίες υψηλής και συνεχώς βελτιούμενης ποιότητας. Το ΙΑΣΩ Group και το Ιατρικό Αθηνών διαθέτουν πιστοποίηση κατά *TEMOS*, για την ποιότητα στη διεθνή φροντίδα ασθενών, ενώ το Ιατρικό Αθηνών έχει αναδειχθεί, εξαιτίας της πρωτοπορίας του σχετικά με την εξυπηρέτηση των διεθνών ασθενών.³²

³¹ Διημερίδα ΚΕΔΕ και ο ΙΣΑ στο Σικάγο για τον τουρισμό υγείας στην Ελλάδα, <http://www.myota.gr/index.php/2013-02-13-13-38-34/10355-2017-04-29-09-18-57>

³² Ιατρικό Αθηνών: Στρατηγική ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού, <http://www.reporter.gr/Eidhseis/Ygeia/357978-Iatriko-Athhnwn-Strathgikh-anaptyxhs-toy-iatrikoy-toyrismoy>

4. Στο Δήμο λειτουργούν πλήθος κέντρων εξωσωματικής γονιμοποίησης, με υψηλά ποσοστά επιτυχίας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η Μονάδα Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής ΜΗΤΕΡΑ, του Ομίλου Υγεία, η οποία διαθέτει διαπίστευση GCR (Φορέας Αξιολόγησης Κλινικών) και ανήκει στις κορυφαίες της Ελλάδας και στις 50 καλύτερες στον κόσμο.³³
5. Πλήθος διαγνωστικών κέντρων λειτουργούν στο Μαρούσι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Όμιλος Βιοιατρική, με το Κέντρο Διεθνών Ασθενών της, όπου ένας συντονιστής του αναλαμβάνει την εξυπηρέτηση του ασθενή και αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στον ίδιο, τον θεράποντα ιατρό και το νοσηλευτικό προσωπικό.³⁴
6. Συναντήσεις με υγειονομικούς φορείς από την πλευρά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με σκοπό την προβολή του Αμαρουσίου, ώστε να αποτελέσει πόλη διεθνούς ιατρικού τουρισμού.³⁵
7. Ο Δήμος διαθέτει μεγάλη ιστορική κληρονομιά, καθότι ακόμη και η κατασκευή του Ολυμπιακού Σταδίου στο Μαρούσι δεν έγινε τυχαία, μιας και οι Αμαρουσιώτες 2.500 χρόνια πριν πραγματοποιούσαν κάθε Άνοιξη τους δικούς τους Ολυμπιακούς αγώνες στο ίδιο σημείο, στο Άθμονον, όπως τότε λεγόταν το Μαρούσι, το οποίο είχε ιδρύσει ο βασιλιάς Κέκροπας (Πολιτόπουλος, 1995), (Ζαγκλής, 1976). Στο Δήμο πραγματοποιούνται θεματικοί περίπατοι, στους οποίους αναδεικνύονται αρχαία ευρήματα, τα Βυζαντινά εκκλησάκια, η Παναγία η Νερατζιώτισσα, η οποία χτίστηκε στο αρχαίο ιερό της Αρτέμιδος και ο Άγιος Ιωάννης ο Πέλικας, που ανεγέρθηκε από τον Ηρώδη, προς τιμήν της θεάς.³⁶
8. Το Μαρούσι, μία πόλη 2.500 ετών, αποτελεί έναν από τους αρχαιότερους Δήμους της Αττικής και διαθέτει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και παράδοση. Δίνεται η δυνατότητα στον ασθενή να επισκεφθεί την Ολυμπιακή Πινακοθήκη “Σπύρος Λούης”, το Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, το Σπαθάρειο Μουσείο, το Κέντρο Ελληνικής Κεραμικής και τη Βορέιο Βιβλιοθήκη.³⁶

³³ ΜΗΤΕΡΑ Institute of life: Στις κορυφαίες Μονάδες Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής στην Ελλάδα & παγκοσμίως διεθνής διαπίστευση κατά GCR., <https://www.mitera.gr/press-release/institute-of-life-mitera-stis-koryfaies-monades-ypovoithoymenis-anaparagogis-stin-ellada-kai-pagkosmios-diethnis-diapisteyisi-kata-gcr/>

³⁴ Βιοιατρική CrossBorderMedcare, <https://bioiatriki.gr/el/crossborder>

³⁵ Πατούλης Γ., Δήμος Αμαρουσίου, *Δημιουργούμε το Μαρούσι* πρότυπη πόλη διεθνούς ιατρικού τουρισμού, <http://www.maroussi.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=286&newsid=30621>

³⁶ Δήμος Αμαρουσίου, Αξιοθέατα, <http://www.maroussi.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=102>

9. Στο Δήμο βρίσκεται το Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο “Σπύρος Λούης”, το οποίο περιλαμβάνει το κεντρικό Ολυμπιακό Στάδιο, το Ολυμπιακό Κλειστό Γυμναστήριο Αθλοπαιδιών, το Ολυμπιακό Κέντρο Υγρού Στίβου, το Ολυμπιακό Κέντρο Αντισφαίρισης και το Ολυμπιακό Ποδηλατοδρόμιο.³⁷
10. Καλή γεωγραφική θέση, καθώς «ο Δήμος αποτελεί σημαντικό συγκοινωνιακό κόμβο με πρόσβαση στην Αττική οδό. Οι συγκοινωνιακές ανάγκες εξυπηρετούνται σημαντικά από τον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο προς το λιμάνι του Πειραιά και από τον προαστιακό προς το αεροδρόμιο και αντίστροφα, καθώς και γειτνίαση με το ιστορικό κέντρο της Αθήνας και πρόσβαση με τα μέσα σταθερής τροχιάς με αρχαιολογικούς χώρους, όπως η Ακρόπολη» (Πατούλης, 2018).
11. Διαθέτει πολυάριθμα σημεία εστίασης, «καλύπτοντας κάθε ανάγκη σε θέματα γαστρονομίας» και έχει έντονη νυχτερινή ζωή (Πατούλης, 2018).
12. Υπάρχει έντονη εμπορική δραστηριότητα και μάλιστα, στο Δήμο βρίσκονται τρία από τα μεγαλύτερα εμπορικά κέντρα της Αττικής, όπως είναι το *Athens Mall, Avenue, Golden Hall*.
13. Στο όρια του Δήμου βρίσκεται το Δάσος Συγγρού, μία όαση οξυγόνου και φυσικής απόλαυσης.³⁸

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

1. Ελάχιστες πιστοποιημένες κλινικές και μονάδες υγείας (6^ο Forum Υγείας, 2018).
2. «Ο Δήμος διαθέτει ένα μόνο ξενοδοχείο και η διαμονή καλύπτεται από όμορους Δήμους, όπως η Πεύκη και η Κηφισιά» (Πατούλης, 2018).
3. Μειωμένη προβολή του Δήμου μέσω τεχνικών *marketing*, ώστε «να ακουστεί ως ιατρόπολις, προσφέροντας υπεραξία και προβολή στην πόλη» (3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, 2017).

³⁷ Εγκαταστάσεις ΟΑΚΑ, <http://www.oaka.com.gr/>

³⁸ Δάσος Συγγρού, <http://www.dasosygrou.gr/ores-episkepseos/>

4. Η πολιτική ασάφεια εμποδίζει τη διάθεση νέας επιχειρηματικής δραστηριότητας στο Δήμο (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).
5. Οι δαπάνες στη δημόσια υγεία δεν ευνοούν τη βελτίωση των δημόσιων υγειονομικών υποδομών του Δήμου (Καϊτελίδου, 2014).

4.3. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ

Καθώς ο Δήμος Αμαρουσίου διαθέτει κατάλληλες υποδομές και μονάδες υγείας διεθνούς κύρους, έχει τη δυνατότητα να μετατραπεί σε υγειονομικό κέντρο, με σκοπό να αποτελέσει μία πρότυπη πόλη διεθνούς τουρισμού υγείας. Η ανάπτυξη κατάλληλων ξενοδοχειακών υποδομών στο Δήμο και η διασφάλιση οικονομικών συνεργασιών, μπορούν να επιτύχουν την ευρύτερη ανάπτυξη της περιοχής. Εάν ο ιατρικός κόσμος συνεργαστεί με την τοπική αυτοδιοίκηση για την υλοποίηση αυτού του στόχου, η συμπόρευση αυτή μπορεί να δημιουργήσει νέους ορίζοντες σε εθνικό επίπεδο.³⁵

Συγκεκριμένα, ο Δήμος Αμαρουσίου, μπορεί να επωφεληθεί τα μέγιστα από την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού, διευρύνοντας τις αναπτυξιακές προοπτικές του, ιδιαίτερα, εάν χρησιμοποιηθεί με σωστό τρόπο η υποδομή του Εθνικού Συστήματος Υγείας μέσω Συμπράξεων Δημόσιου & Ιδιωτικού Τομέα, αξιοποιώντας τις υποδομές και τους ανθρώπινους πόρους, τόσο της δημόσιας, όσο και της ιδιωτικής φροντίδας υγείας. Κρίνονται απαραίτητα προγράμματα σχεδιασμού, συντονισμού και αξιολόγησης, που θα αφορούν στις τοπικές νοσοκομειακές μονάδες και στις οποίες θα συμπεριλαμβάνονται πρωτοβάθμιες δομές, πράκτορες και φυσικά η Τοπική Αυτοδιοίκηση (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).²⁷

Στα γεωγραφικά όρια του Δήμου, όπου είναι εγκατεστημένα πέντε μεγάλα νοσοκομεία και πλήθος εξειδικευμένων κέντρων, μπορεί, με τον κατάλληλο συντονισμό, *«μία σειρά από συνέργειες και ενδιαφέρουσες πρωτοβουλίες, από την πλευρά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των ιδιωτικών φορέων, να αναπτυχθεί ο τουρισμός υγείας»* (Πατούλης, 2018). Ο ιατρικός τουρισμός μπορεί, αφενός, να αποφέρει σημαντικότερα έσοδα στα υγειονομικά αυτά κέντρα και να δώσει, αφετέρου, τη δυνατότητα ευκαιριών επαγγελματικής απασχόλησης, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό την ανεργία, αλλά και τη μετανάστευση στο εξωτερικό για επαγγελματικούς λόγους, στην τόσο

δύσκολη οικονομική περίοδο, που διανύει η χώρα μας, καθότι κρίνεται απαραίτητη η πρόσληψη διοικητικού, νοσηλευτικού, αλλά και εξειδικευμένου ιατρικού προσωπικού. Η αύξηση των ασθενών, συνεπάγεται και αύξηση των πηγών χρηματοδότησης των κλινικών, με αποτέλεσμα να κρίνεται απαραίτητη η βελτίωση των εγκαταστάσεων, αλλά και του ιατρικού εξοπλισμού, γεγονός που θα συμβάλλει στη βελτίωση των υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης και του ίδιου του τοπικού πληθυσμού (Γείτονα, Σαραντόπουλος, 2015).

Με την αύξηση του τουρισμού υγείας, δημιουργούνται, παράλληλα, νέες θέσεις εργασίας, καθώς θα απαιτηθεί η λειτουργία γραφείων εξυπηρέτησης των διεθνών ασθενών. Για την υλοποίηση του στόχου αυτού, είναι απαραίτητη η ανάδειξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των υψηλών και εξειδικευμένων υπηρεσιών των νοσοκομείων και κλινικών, αλλά και του υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου ιατρικού δυναμικού τους, *«μέσω ολοένα και περισσότερων συμμετοχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκπροσώπων του ιδιωτικού τομέα, φορέων υγείας και επιστημονικών φορέων σε διεθνή συνέδρια. Κρίνεται σκόπιμη η δημιουργία ενός ενιαίου μετώπου, ώστε η Τοπική Αυτοδιοίκηση και ο ιδιωτικός τομέας να συντονιστούν, για να αποκτήσουν μία πιο δυναμική ελληνική παρουσία, να εδραιώσουν τη θέση της χώρας σε διεθνείς εκθέσεις, ενισχύοντας την εξωστρέφειά της και προσελκύοντας νέες επενδύσεις»* (Πατούλης, 2018).

Από την προβολή του Αμαρουσίου ως πόλη ιατρικού τουρισμού, άμεσα, θα είναι τα οφέλη και του ξενοδοχειακού κλάδου στο Δήμο Αμαρουσίου, καθότι οι τουρίστες υγείας θα αναζητήσουν καταλύματα πλησίον των νοσοκομείων, στα οποία θα λάβουν υγειονομική περίθαλψη, με αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης, την ανάπτυξη και αύξηση νέας επιχειρηματικότητας στον ξενοδοχειακό κλάδο και τη δημιουργία θέσεων εργασίας για τον τοπικό πληθυσμό. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι *«οι τουρίστες υγείας, σχεδόν πάντα συνοδεύονται και ως εκ τούτου, μπορεί να αναλογιστεί κανείς τα οικονομικά οφέλη της τοπικής κοινωνίας»* (Πατούλης, 2018).

Άμεσο όφελος στον εμπορικό Δήμο του Αμαρουσίου μπορούν να έχουν τα καταστήματα, οι χώροι ψυχαγωγίας και διασκέδασης, τα εστιατόρια, τα φαρμακεία, τα σούπερ μάρκετ, οι πάροχοι υπηρεσιών μεταφοράς, τα τουριστικά γραφεία. Κρίνεται απαραίτητη η ενσωμάτωση στο πρόγραμμα του ιατρικού τουρισμού των μεγάλων εμπορικών κέντρων, που ήδη λειτουργούν στο Δήμο.

Για την ενίσχυση των εσόδων του ίδιου του Δήμου, κρίνεται αναγκαία η ανάδειξη των υφιστάμενων υποδομών του Δήμου, προς την κατεύθυνση της εξυπηρέτησης των εισροών

τουρισμού, όπως ένα ετήσιο πρόγραμμα εκδηλώσεων σε μουσεία, πολιτιστικά κέντρα, τουριστικοί οδηγοί με δραστηριότητες, τοποθεσίες, εμπορικά και αθλητικά κέντρα, ξενοδοχεία και εστιατόρια, η διανομή των προγραμμάτων σε αεροδρόμια και νοσοκομεία του δήμου, καθώς και η δημοσίευσή τους στην ιστοσελίδα του Δήμου.

Επίσης, η αύξηση του εισερχόμενου τουρισμού υγείας θα αυξήσει την επιχειρηματικότητα στο Δήμο, καθώς ολοένα και περισσότερες νέες επιχειρήσεις θα επιθυμούν την έναρξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας εντός των συνόρων του Δήμου, με ευνοϊκά οικονομικά αποτελέσματα για τον ίδιο.

Η συνεργασία της τοπικής αυτοδιοίκησης με την κεντρική κυβέρνηση για την ενσωμάτωση και εκμετάλλευση μέρους των υποδομών του Ολυμπιακού Σταδίου, θα δώσει τη δυνατότητα στους ιατρικούς επισκέπτες να συμμετέχουν σε αθλητικές ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες, *«καθώς η άθληση αποτελεί βασικό παράγοντα για την υγεία»* (Πατούλης, 2018).

Αναγκαία είναι, επίσης, η ανάδειξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος του κλίματος της Αττικής και του Αμαρουσίου, άρρηκτα συνυφασμένου με την καλή υγεία.

Οι παραπάνω δράσεις περισσότερο προσεγγίζουν δράσεις οργάνωσης και διαχείρισης των υπάρχουσών υποδομών με μικρή οικονομική επίδραση, παρά ανάπτυξης νέων δομών, που θα συνιστούσαν ένα επιπλέον πρόβλημα ανεύρεσης κεφαλαίων, για την ανάπτυξη αυτών των υποδομών. Πάραυτα, *«επιβάλλεται η απόκτηση ενός εθνικού στρατηγικού σχεδιασμού, γιατί αν η αυτοδιοίκηση, ο επιστημονικός κόσμος και οι υγιείς δυνάμεις του επιχειρούν συστρατευθούν για να κάνουν το όραμα πράξη, η Ελλάδα θα καταφέρει να γίνει ο στρατηγικός παίχτης στον τομέα του τουρισμού υγείας»* (2^ο Συνέδριο Τουρισμός Υγείας και Ανάπτυξη, 2018).

4.4. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ ΣΤΟΝ ΙΑΤΡΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του Δήμου αποτελεί το γεγονός ότι *«συγκεντρώνει δημόσιες μονάδες υγείας, καθώς και ιδιωτικές, εξειδικευμένα κέντρα διάγνωσης και ειδικών επεμβάσεων οφθαλμολογικού περιεχομένου, εξωσωματικής γονιμοποίησης, ρομποτικής χειρουργικής, φυσικής ιατρικής και αποκατάστασης, οδοντιατρικής, αιμοκάθαρσης, αισθητικής δερματολογίας και πλαστικής χειρουργικής»* (Πατούλης, 2018).

Συγκεκριμένα, η εξωσωματική γονιμοποίηση, θεωρείται από τους πιο ανθηρούς και δυναμικούς τομείς, καθότι υπολογίζεται ότι πραγματοποιούνται 12.000 ως 14.000 κύκλοι γονιμοποίησης ετησίως, με τα ποσοστά επιτυχίας να αγγίζουν το 50%, λόγω των βέλτιστων δυνατών πρακτικών, που εφαρμόζει το πλήθος κέντρων εξωσωματικής, που βρίσκονται στο Δήμο, προς όφελος των ασθενών, με αποτέλεσμα υπογόνιμα ζευγάρια από όλον τον κόσμο να καταφθάνουν για να λάβουν την κατάλληλη θεραπεία. Σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα της Ελληνικής Εταιρείας Αναπαραγωγικής Ιατρικής και Διευθυντή Μονάδας Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής Κλινικής Γένεσις Αθηνών κ. Κωνσταντίνο Πάντο, «το κόστος εξωσωματικής γονιμοποίησης στην Ελλάδα κυμαίνεται από 2.000 έως και 3.000 ευρώ και είναι τέσσερις ως πέντε φορές μικρότερο απ' ό,τι στις ΗΠΑ». Με την κατάλληλη προβολή, ο Δήμος θα επιτύχει αξιοσημείωτα έσοδα από την εισροή των ξένων ασθενών.³⁹

³⁹ Κέντρο ιατρικού τουρισμού για εξωσωματική γονιμοποίηση αποτελεί η Ελλάδα, <http://www.enikonomia.gr/tourism/118055,kentro-iatrikou-tourismou-gia-exosomatiki-gonimopoiisi-apotelei-i.html>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο ιατρικός τουρισμός είναι μία παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα, η οποία βρίσκεται σε αλματώδη τροχιά ανάπτυξης, καθώς ολοένα και περισσότεροι ασθενείς επιλέγουν να ταξιδέψουν πέρα από τα σύνορα της χώρας τους για λόγους υγείας, αναζητώντας υψηλής ποιότητας παρεχόμενες υπηρεσίες και οικονομικότερες θεραπείες, τις οποίες συνδυάζουν με την αναψυχή και την ψυχαγωγία.

Η Ελλάδα βρίσκεται ακόμη στην αρχή και δεν έχει κερδίσει μία θέση στο χάρτη της παγκόσμιας βιομηχανίας του ιατρικού τουρισμού, ανάμεσα σε καταξιωμένους προορισμούς, όπως είναι ο Καναδάς, το Ηνωμένο Βασίλειο, το Ισραήλ, η Σιγκαπούρη, η Ινδία, η Κολομβία, η Τουρκία, η Μαλαισία και άλλοι. Στόχος είναι η Ελλάδα να εισέλθει δυναμικά, να διεκδικήσει το δικό της μερίδιο στην αγορά, αναδεικνύοντας τα ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα, ώστε να εδραιωθεί σε χώρα κορυφαίου προορισμού.

Στη χώρα πραγματοποιούνται μεμονωμένες ιδιωτικές προσπάθειες, κυρίως στον τομέα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, με μικρή υποστήριξη από την πλευρά του κράτους, το οποίο κρίνεται απαραίτητο να ορίσει ένα ενιαίο και συντονισμένο σχέδιο εθνικής στρατηγικής, να διαμορφώσει σαφή θεσμικά και νομοθετικά πλαίσια και να παρέχει οικονομικά κίνητρα, ενισχύοντας τη συμμετοχή των επενδυτών στον ιατρικό τουρισμό. Είναι αναγκαία η συνεργασία ανάμεσα στο κράτος, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τον επιστημονικό και επιχειρηματικό κόσμο, ώστε να γίνει το όραμα, πράξη.

Κρίνεται σκόπιμο οι υγειονομικές μονάδες να λάβουν διασφάλιση ποιότητας από φορέα πιστοποίησης, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, γεγονός που θα ευνοήσει την Ελλάδα στη σύναψη συμφωνιών με κορυφαία διεθνή νοσοκομειακά ιδρύματα, η χώρα να ενταχθεί στο σύστημα KEN, το Υπουργείο Τουρισμού να δημιουργήσει Εθνική Ψηφιακή Πλατφόρμα, τηρώντας μητρώο παρόχων, ο ξενοδοχειακός κλάδος να διαμορφώσει εξατομικευμένα προγράμματα, καλύπτοντας τις ιδιαίτερες ανάγκες του επισκέπτη υγείας, οι πράκτορες ιατρικού τουρισμού να δημιουργήσουν εξειδικευμένα πακέτα *all-inclusive* και οι επιχειρήσεις να συνάψουν στρατηγικές συμμαχίες, διευρύνοντας τις δραστηριότητές τους. Τέλος, είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός φορέα που θα συντονίζει τις προσπάθειες δημόσιων και ιδιωτικών πρωτοβουλιών, με στόχο την ανάπτυξη και προώθηση του ιατρικού τουρισμού, αλλά και η προβολή της Ελλάδας μέσω όλων των αναγκαίων τεχνικών μάρκετινγκ, αλλά και μέσω της συμμετοχής της σε διεθνή συνέδρια, με σκοπό να

δηλώσει τη δυναμική της παρουσία, να αναδείξει τις πρωτοποριακές μεθόδους της και τα πλεονεκτήματά της και να εδραιώσει τη φήμη της, προσελκύοντας διεθνείς ασθενείς.

Η Ελλάδα, θα πρέπει, επίσης, να επιλέξει, εάν θα εφαρμόσει τη στρατηγική εστίασης, με βάση τη διαφοροποίηση, ώστε να επικεντρωθεί στις ειδικότητες, που τη διαφοροποιούν από τις άλλες χώρες ή αν θα αποτελέσει τον ηγέτη κόστους του ιατρικού τουρισμού, δεδομένου του γεγονότος ότι διαθέτει 60% - 90% χαμηλότερη δαπάνη υγειονομικής περίθαλψης, έναντι άλλων χωρών και ως εκ τούτου, μπορεί να ανταγωνιστεί οικονομικότερους προορισμούς, όπως είναι η Ασία, η Αφρική και η Λατινική Αμερική.

Μέσω των συντονισμένων και συλλογικών προσπαθειών όλων των εμπλεκόμενων φορέων, θα δημιουργηθούν νέοι ορίζοντες σε εθνικό, αλλά και σε τοπικό επίπεδο, δίνοντας τη δυνατότητα ανάκαμψης και ανάπτυξης, ενισχύοντας σημαντικά την ελληνική οικονομία και συμπαρασύροντας και άλλους τομείς της. Η ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, μειώνοντας την ανεργία και καταπολεμώντας το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων, θα διαφοροποιήσει το τουριστικό προϊόν και θα εξαλείψει την εποχικότητα.

Παρά των καίριων ζητημάτων, που εμποδίζουν την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, η χώρα διαθέτει τα πλεονεκτήματα εκείνα που μπορούν να την εδραιώσουν ως κορυφαίο προορισμό. Οι σύγχρονες και άρτιες υποδομές που διαθέτει, το εξειδικευμένο και υψηλού επιστημονικού επιπέδου προσωπικό, η στρατηγική γεωγραφική της θέση, οι τουριστικές υποδομές, η πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και το φυσικό περιβάλλον της, ο τρόπος ζωής των Ελλήνων, το ζεστό κλίμα, η μεσογειακή διατροφή, ο ήλιος, η θάλασσα, σε συνδυασμό με τη βαριά κληρονομιά του Ιπποκράτη, σύμφωνα με τη θεωρία του οποίου, η φύση και το κλίμα επηρεάζουν την υγεία του ανθρώπου, κατά τη διάρκεια της θεραπείας και της ανάρρωσης, μπορούν να αναδείξουν τη χώρα, ως προορισμό υγείας και ευεξίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Γείτονα Μ., Σαραντόπουλος Ι. (2015), *Ιατρικός Τουρισμός, επένδυση στην Υγεία & Οικονομία*, Εκδόσεις Παπαζήσης.
2. Ημερίδα Ιατρικού Τουρισμού, Σικάγο, (2017).
3. Ζαγκλής Α., (1976), *Αμαρύσιον (Το αρχαίον Άθμονον)*, Εκδόσεις Αμαρυσία.
4. Ημερίδα Ιατρικός Τουρισμός & Τοπική Αυτοδιοίκηση, Αθήνα, (2018).
5. Καϊτελίδου Δ., (2014), *Οικονομική κρίση και βιωσιμότητα του Ελληνικού Συστήματος Υγείας*, ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ 2014, 53(2): 129–132.
6. Πολιτόπουλος Τ., (1995), *Μαρουσιώτικα, Άθμονον - Αμαρύσιον – Μαρούσι*.
7. 1^ο Μεσογειακό Συνέδριο Ιαματικής Θεραπείας, *Η συμβολή των ιαματικών πηγών στην ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στη Μεσόγειο*, Λουτράκι, (2006).
8. 2^ο Συνέδριο Τουρισμός Υγείας και Ανάπτυξη, Κως, (2018).
9. 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, Καμμένα Βούρλα, (2017).
10. 6^ο Forum Υγείας, Πάτρα, (2018).

ΞΕΝΗ

1. Horowitz M.D., Rosensweig J.A., Jones C.A., (2007), *Medical Tourism: Globalization of the Healthcare marketplace*. MedGenMed., 9(4):33-39.
2. OECD (2014), *Trade in health services (medical tourism)*. In: Health at a Glance, Paris.

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ / ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. Βιοιατρική, *CrossBorderMedcare*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://bioiatriki.gr/el/crossborder>, [Πρόσβαση 25 Ιουλίου 2018].
2. Γιάνναρος Θ., *Ιατρικός τουρισμός και ΣΔΙΤ – η πρόκληση*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.capital.gr/me-apopsi/3246355/iatrikos-tourismos-kai-sdit-i-proklisi>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
3. *Δάσος Συγγρού*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.dasosygrou.gr/ores-episkepseos/>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].

4. Δήμος Αμαρουσίου, *Αξιοθέατα*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.maroussi.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=102>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
5. *Δημερίδα ΚΕΔΕ και ο ΙΣΑ στο Σικάγο για τον τουρισμό υγείας στην Ελλάδα*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.myota.gr/index.php/2013-02-13-13-38-34/10355-2017-04-29-09-18-57>, [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2018].
6. *Εγκαταστάσεις ΟΑΚΑ*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.oaka.com.gr/>, [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2018].
7. *Ευκαιρίες από την αύξηση του ιατρικού τουρισμού*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.capital.gr/epixeiriseis/3167187/b-apostolopoulos-eukairies-apo-tin-auxisi-tou-iatrikou-tourismou>, [Πρόσβαση 3 Αυγούστου 2018].
8. *Ιατρικό Αθηνών: Στρατηγική ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού*, (2018), Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.reporter.gr/Eidhseis/Ygeia/357978-Iatriko-Athhnwn-Strathgikh-anaptyxhs-toy-iatrikoy-toyrismoy>, [Πρόσβαση 23 Ιουλίου 2018].
9. *Ιατρικός Τουρισμός: 25 εκατ.ευρώ προς αξιοποίηση για τις ιαματικές πηγές* (2018), Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/367613/iatrikos-toyrismos-25-ekat-eyro-pros-axiopoisi-gia-tis-iamatikes-piges> [Πρόσβαση 8 Ιουνίου 2018].
10. *Κέντρο ιατρικού τουρισμού για εξωσωματική γονιμοποίηση αποτελεί η Ελλάδα*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.enikonomia.gr/tourism/118055,kentro-iatrikou-tourismou-gia-exosomatiki-gonimopoisi-apotelei-i.html>, [Πρόσβαση 29 Ιουλίου 2018].
11. ΜΗΤΕΡΑ *Institute of life: Στις κορυφαίες Μονάδες Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής στην Ελλάδα & παγκοσμίως διεθνής διαπίστευση κατά GCR.*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.mitera.gr/press-release/institute-of-life-mitera-stis-koryfaies-monades-yponoithoymenis-anaparagogis-stin-ellada-kai-pagkosmios-diethnis-diapisteyisi-kata-gcr/>, [Πρόσβαση 25 Ιουλίου 2018].
12. Πατούλης Γ., *Δημιουργούμε το Μαρούσι* πρότυπη πόλη διεθνούς ιατρικού τουρισμού, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.maroussi.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=286&newsid=30621>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
13. *Το 70% των ταξιδιών για τουρισμό υγείας έχουν κίνητρο την ευεξία*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.sofokleousin.gr/to-70-ton-taksidion-gia-tourismo-ygeias-exoun-kinitro-tin-eyeksia>, [Πρόσβαση 3 Αυγούστου 2018].

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

1. Συνέντευξη Πατούλης Γ., Αθήνα, (2018).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Αθήνα, 17/07/2018

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΔΗΜΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΕΛΙΤΟΥΡ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΤΟΥΛΗ

- 1. Τι οφέλη θα μπορούσε να αποκομίσει ο Δήμος Αμαρουσίου, αλλά και η τοπική κοινωνία από την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού;*

Στο Μαρούσι είναι συγκεντρωμένος ο μεγαλύτερος όγκος των Μονάδων Υγείας, κυρίως σε ιδιωτικό επίπεδο που μαζί με τα διαγνωστικά και τα άλλα εξειδικευμένα κέντρα παροχής υπηρεσιών υγείας αλλά και αποκατάστασης, μαζί και με το κρατικό ΚΑΤ και το Σισμανόγλειο που είναι στα όρια του Δήμου, μπορεί να προσελκύσει μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Αν υπολογιστεί ότι συνήθως οι τουρίστες υγείας συνοδεύονται, μπορείτε να αντιληφθείτε το μέγεθος της ωφέλειας που θα έχει η τοπική κοινωνία και οικονομία. Πολύ περισσότερο που στην περιοχή βρίσκονται οι Ολυμπιακές εγκαταστάσεις με το ΟΑΚΑ αλλά και αθλητικά κέντρα, το δάσος Συγγρού κ.α. που προσφέρονται και για αθλητικό τουρισμό που συνδυάζεται με τον τουρισμό υγείας και ευεξίας.

- 2. Υπάρχουν οικονομικές εκτιμήσεις από την προοπτική ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού στο Δήμο, δεδομένου ότι η Ελλάδα μπορεί να διεκδικήσει μερίδιο από την παγκόσμια πίτα του ιατρικού τουρισμού, που προσεγγίζει τα 100 δις δολάρια;*

Οι οικονομικές εκτιμήσεις είναι αυτονόητες και μόνο από τους αριθμούς των διακινουμένων τουριστών διεθνώς και από την κατά κεφαλή δαπάνη στον τομέα. Σύμφωνα με επιστημονική μελέτη, ο τζίρος της παγκόσμιας αγοράς μόνο του ιατρικού τουρισμού εκτιμάται, όπως αναφέρατε, άνω των 100 δις. δολαρίων, παρουσιάζοντας ρυθμό αύξησης 15%-25%, με περίπου 14 εκατ. διασυννοριακούς ασθενείς σε όλο τον κόσμο να ξοδεύουν κατά μέσο όρο 3.800-6.000 δολάρια ανά ιατρική επίσκεψη, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών που σχετίζονται με ιατρικές υπηρεσίες, διασυννοριακές και τοπικές μετακινήσεις, ενδονοσοκομειακή παραμονή και καταλύματα. Αν μάλιστα αναλογιστούμε ότι μέχρι το

2020, το ποσοστό του ηλικιακού στρώματος 65+, θα ανέρχεται στο εντυπωσιακό ποσοστό του 20% επί του συνόλου του πληθυσμού στην Ευρώπη, είναι σαφές ότι εξελίσσεται σε δυναμικό υποτομέα του Τουρισμού. Πολύ περισσότερο που η συγκεκριμένη δημογραφική ομάδα, αναδεικνύεται σε υπολογίσιμη ταξιδιωτική δύναμη καθώς φαίνεται να διαθέτει ευχέρεια χρόνου, τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους και επιθυμία για ταξίδια σε κοντινούς προορισμούς, εντός και εκτός της χώρας διαμονής.

3. *Ποιά είναι τα πλεονεκτήματα, αλλά και μειονεκτήματα, που διαθέτει ο Δήμος ως προς την αποδοχή εισερχόμενων τουριστών υγείας;*

Δεν υπάρχουν μειονεκτήματα. Αντιθέτως, το Μαρούσι, όντας στον κόμβο και της Αττικής Οδού, με οδική και μέσω μετρό πρόσβαση από το αεροδρόμιο και, μέσω Ηλεκτρικού από το λιμάνι του Πειραιά, αντιλαμβάνεστε ότι κάθε τουρίστας υγείας δεν έχει ούτε το φόβο της ταλαιπωρίας ούτε καν της δυσκολίας να βρεθεί στην περιοχή. Η γειννίαση δε με το κέντρο της Αθήνας και η πρόσβαση με τα μέσα σταθερής τροχιάς με αρχαιολογικούς χώρους, όπως η Ακρόπολη, δίνει την ευχέρεια στον επισκέπτη να καλύψει κάθε του ανάγκη ακόμα και σε θέματα γαστρονομίας ή εμπορικής δραστηριότητας, χάρη στην πληθώρα των καταστημάτων και των εμπορικών κέντρων. Τέλος, είναι και τα αθλητικά κέντρα, το δάσος Συγγρού και μια σειρά από Μουσεία που κάνουν τη διαμονή ευχάριστη και ενδιαφέρουσα.

4. *Ποιό είναι το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του Δήμου Αμαρουσίου, έναντι άλλων Δήμων, για την ανάπτυξη και προώθηση του ιατρικού τουρισμού;*

Η συγκέντρωση όλων των μονάδων περίθαλψης του ιδιωτικού κυρίως τομέα, το ΚΑΤ ως μονάδα αποκατάστασης και μια σειρά από εξειδικευμένα κέντρα διάγνωσης και ειδικών επεμβάσεων οφθαλμολογικού περιεχομένου, εξωσωματικών γονιμοποιήσεων, τη ρομποτική χειρουργική, τη φυσική ιατρική και αποκατάσταση, την Οδοντιατρική, την Αιμοκάθαρση, την Αισθητική Δερματολογία και την Πλαστική χειρουργική κλπ.

5. *Διαθέτει ο Δήμος τις κατάλληλες τουριστικές υποδομές, ώστε να υποδεχτεί τουρίστες υγείας;*

Παρόλο που στα διοικητικά όρια του Δήμου υπάρχει ένα ξενοδοχείο, η γειννίαση με όμορους Δήμους, όπως η Πεύκη και η Κηφισιά, θεωρώ ότι καλύπτει το θέμα της

διαμονής. Για την εστίαση, θεωρώ ότι έχουμε σοβαρό συγκριτικό πλεονέκτημα χάρη στην ποικιλία των εστιατορίων και των ταβερνών με τα ποιοτικά φαγητά που διαθέτουν.

6. *Θα μπορούσε ο Δήμος να αξιοποιήσει τις υποδομές από τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 για την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού και με ποιό τρόπο;*

Η άθληση, αποτελεί βασικό παράγοντα για την υγεία. Συνεπώς, οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις μπορούν να συμπεριληφθούν στο πακέτο παροχών.

7. *Πώς θα μπορούσε να συνεργαστεί ο Δήμος με τα ιδιωτικά νοσοκομεία, που ανήκουν στα γεωγραφικά όριά του, για την προσέλκυση ασθενών από το εξωτερικό;*

Ήδη, στις παρεμβάσεις, τις συμμετοχές μας στα διεθνή συνέδρια και στα ταξίδια που έχουμε κάνει και συνεχίζουμε να κάνουμε σε όλο τον κόσμο, συνεπικουρούμαστε από εκπροσώπους του ιδιωτικού τομέα. Άλλωστε, προσωπικά, με ιδιότητα και του Προέδρου της ΕΛΙΤΟΥΡ αλλά και των άλλων φορέων Υγείας που έχουμε ιδρύσει πορευόμαστε μαζί με την ιδιωτική πρωτοβουλία στην οποία και πιστεύουμε.

8. *Δεδομένης της δυσοίωνης οικονομικής στιγμής της χώρας, όπου οι πόροι είναι περιορισμένοι στη δημόσια υγεία, πώς θα μπορούσε η Τοπική Αυτοδιοίκηση να βοηθήσει από την πλευρά της στην ενίσχυση των υπηρεσιών υγείας;*

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, στο σύνολό της, δεν μπορεί παρά να βοηθήσει με όποιο τρόπο μπορεί στις επενδύσεις κάθε μορφής, ακόμα και στον τουρισμό υγείας. Και το κάνουμε αναγνωρίζοντας τις δυνατότητες που διαθέτει η χώρα μας κινηθήκαμε δραστήρια ενώνοντας δυνάμεις ως Τοπική Αυτοδιοίκηση, επιστημονικοί φορείς, ιατρικό προσωπικό και επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών υγείας και συμπήξαμε ένα ενιαίο μέτωπο διεκδικώντας το μερίδιο που μας αναλογεί από τον Τουρισμό Υγείας.

Πρώτη μας προτεραιότητα, η ανταγωνιστική τοποθέτηση της Ελλάδας στην παγκόσμια αγορά ιατρικού τουρισμού, με συγκεκριμένη εστίαση σε προϊόντα και αγορές. Η εστίαση αυτή μπορεί να περιλαμβάνει εξωνοσοκομειακά <<προϊόντα>> και ορισμένες ενδονοσοκομειακές επεμβάσεις. Άλλη προτεραιότητα είναι η καθιέρωση σύγχρονων πρακτικών στη διασφάλιση ποιότητας, την αδειοδότηση, και το πλαίσιο ελέγχων, ιδίως

στην εξω-νοσοκομειακή περίθαλψη, που να περιλαμβάνει μητρώο ασθενών και διαδικασιών.

Τρίτη προτεραιότητα αποτελεί η εξειδίκευση του προσφερόμενου προϊόντος και η μείωση του κόστους μέσω οικονομιών κλίμακας στις κύριες θεραπείες και επεμβάσεις.

Τέταρτη προτεραιότητα σε σειρά αλλά και όχι σε σημασία είναι να αναδείξουμε την αξιοποίηση διεθνών δικτύων για την προσέλκυση ασθενών.

9. Πώς θα μπορούσε να συνεργαστεί ο δημόσιος και ιδιωτικός τομέας (ΣΔΙΤ) με την Τοπική Αυτοδιοίκηση για τον συντονισμό και ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού;

Διεθνή παραδείγματα από κορυφαία ιατρικά κέντρα υποδεικνύουν ότι υπάρχει δυνατότητα προσέλκυσης ασθενών για εξειδικευμένες θεραπείες, μέσω της ισχυροποίησης των «συμμαχιών» και συνεργασιών με ιατρικούς παρόχους και ταμεία στις χώρες-στόχους, καθώς και μη ιατρικούς συνεργάτες (π.χ., εξειδικευμένους tour operators). Εκεί προσβλέπουμε και αυτά διεκδικούμε. Τα τελευταία χρόνια, μια σειρά από συνέργειες και ενδιαφέρουσες πρωτοβουλίες στοχεύουν στην ανάδειξη της Ελλάδας σε προορισμό ιατρικού τουρισμού. Τόσο ο ιδιωτικός τομέας όσο και η τοπική αυτοδιοίκηση κάνουν προσπάθειες για μια πιο δυναμική ελληνική παρουσία στον χώρο του ιατρικού τουρισμού, με μελέτες για το πώς η χώρα μας θα μπορούσε να συντονίσει τις προσπάθειές της, να εδραιώσει την παρουσία της σε διεθνή συνέδρια και εκθέσεις, να ενισχύσει την εξωστρέφειά της και να προσελκύσει νέες επενδύσεις.

10. Το πλήθος ιδιωτικών μονάδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στο Δήμο (δεδομένου ότι η εξωσωματική θεωρείται το πιο ώριμο προϊόν του ιατρικού τουρισμού), μπορεί να αποτελέσει το ανταγωνιστικό του πλεονέκτημα;

Φυσικά. Σκεφθείτε ότι μια εξωσωματική γονιμοποίηση στην Ελλάδα κοστίζει χονδρικά 3.000-5.000 ευρώ, ενώ στην Αμερική και στον Καναδά κοστίζει περί τα 20.000 ευρώ και στην Αγγλία 8.000 ευρώ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Βαρβαρέσος Σ., (2000). *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές, Η Ελληνική Πραγματικότητα, β' έκδοση*, Εκδόσεις Προπομπός.
2. Γείτονα Μ., Σαραντόπουλος Ι. (2015), *Ιατρικός Τουρισμός, επένδυση στην Υγεία & Οικονομία*, Εκδόσεις Παπαζήσης.
3. Γεωργόπουλος Ν., (2013), *Στρατηγικό Μάνατζμεντ*, Εκδόσεις Μπένου.
4. Δημερίδα Ιατρικού Τουρισμού, Σικάγο, (2017).
5. Ζαγκλής Α., (1976), *Αμαρύσιον (Το αρχαίον Άθμονον)*, Εκδόσεις Αμαρυσία.
6. Ημερίδα Ιατρικός Τουρισμός & Τοπική Αυτοδιοίκηση, Αθήνα, (2018).
7. Ιπποκράτης (5^{ος} αιώνας π.Χ.), *Περί Ιατρικής*, National Geographic Βιβλιοθήκη Αρχαίας Ελλάδας (2011).
8. Καϊτελίδου Δ., (2014), *Οικονομική κρίση και βιωσιμότητα του Ελληνικού Συστήματος Υγείας*, ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ 2014, 53(2): 129–132.
9. Κουμάνης Ν. (2007), *Μελέτη για τον Τουρισμό Υγείας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό*, Xenia.
10. Μανιού Μ., Ιακωβίδου Ε., (2009), *Η σημερινή εικόνα των δημόσιων και ιδιωτικών νοσοκομείων στην Ελλάδα*, Το βήμα του Ασκληπιού, Τόμος 8^{ος}, Τεύχος 4^ο.
11. Πολιτόπουλος Τ., (1995), *Μαρουσιώτικα, Άθμονον - Αμαρύσιον – Μαρούσι*.
12. 1^ο Μεσογειακό Συνέδριο Ιαματικής Θεραπείας, *Η συμβολή των ιαματικών πηγών στην ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στη Μεσόγειο*, Λουτράκι, (2006).
13. 2^ο Συνέδριο Τουρισμός Υγείας και Ανάπτυξη, Κως, (2018).
14. 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής, Καμμένα Βούρλα, (2017).
15. 6^ο Forum Υγείας, Πάτρα, (2018).

1. Connell J. (2006), *Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery*. *Tourism Management*, 27 (6):1093-1100.
2. Dawson S., Pollard K. (2007), *Guide to medical tourism*. Intuition Communication Ltd., UK.
3. De Greef S., Thomaes R., (2006), *Dare & Care (Audace et Soins), Internationalisation du secteur medical belge*. Fédération des Entreprises Belges.
4. ECDC-European Centre for Disease Prevention and Control (2010). *Antimicrobial resistance surveillance in Europe 2009*. Annual Report of the European Antimicrobial Resistance Surveillance Network (Ears-Net), Stockholm.
5. Freire N.A. (2012), *The emergent medical tourism: advantages and disadvantages of the medical treatments abroad*. *International Business Research*, 5(2):41-50.
6. Helmy E.M. (2011), Benchmarking, The Egyptian Medical Tourism Sector Against International Best Practises: An Exploratory Study. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(2):293-311.
7. Horowitz M.D., Rosensweig J.A., Jones C.A., (2007), *Medical Tourism: Globalization of the Healthcare marketplace*. *MedGenMed.*, 9(4):33-39.
8. Kaspar C. (1991), *Die tourismuslehre im grundriss*, Bern Stuttgart, German.
9. Nygren K.G., Andersen A.N. (2002), Assisted reproductive technology in Europe, 1999. Results generated from European registers by ESHRE. *Human Reproduction*, 17(12):3260-3274.
10. OECD (2014), *Trade in health services (medical tourism)*. In: *Health at a Glance*, Paris.
11. Oxford Latin Dictionary, (1968).
12. Rath S.P., Biswajit D., Shivshankar M., Priya P, (2012), New Avenue of Tourism & Revenue Generation in India – “Medical Tourism”. *International Journal of Business and Management Tomorrow*, 2(2):1-14.
13. Reginato E., Grosso R. (2011) Federation European Des Medecins Salaries, *European Federation of Salaried Doctors*, Paris.
14. Singh V., (2009), *Public policies for facilitating medical tourism industry in Asia*. IV Annual International Conference on Public Policy and Management, IIM, Bangalore.

15. Walker H., Brooker T., Gelman W. (2009), *Abdominal wall reconstruction following removal of a chronically infected mid-urethral tape. International Urogynecology Journal*, 20(10):1273-1275.
16. Wheelen T., Hunger D., (2006), *Concepts in Strategic Management and Business Policy*.
17. WHO (2000), *The World Health Report 2000. Health systems: Improving Performance*. World Health Organization, Geneva.

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ / ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. Aerospace medical Association, (2002), *Medical Guideness for Airline Passengers*. Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.asma.org/asma/media/asma/travel-publications/medguid.pdf> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
2. *Destination Greece*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.elitour.org/why-greece/destination-greece>, [Πρόσβαση 13 Ιουλίου 2018].
3. ESHRE, De Geyter C., *More than 8 million babies born from IVF since the world's first in 1978, (2018)*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.eshre.eu/ESHRE2018/Media/ESHRE-2018-Press-releases/De-Geyter.aspx>, [Πρόσβαση 8 Αυγούστου 2018].
4. Greek Health Tourism Association, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://greekhealthtourism.gr/el/home-2/> [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].
5. Health Tourism, *Medical Tourism Benefits and Advantages*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/benefits/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
6. Jagyasi P. (2014), *Economic benefits of medical tourism*. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.medicaltourism.com/blog/economic-benefits-of-medical-tourism/> [Πρόσβαση 28 Μαρτίου 2018].
7. Jagyasi P. (2014), *The disadvantages of medical tourism that we often overlook*. Διαθέσιμο στη δ/νση www.medicaltourism.com/blog/the-disadvantages-of-medical-tourism-that-we-often-overlook/ [Πρόσβαση 28 Μαρτίου 2018].
8. McGrath C. (2017), *Traveller's Diarrhoea – a survey of practice*, *Journal of Travel Medicine*, Oxford Academic. Διαθέσιμο στη δ/νση <https://academic.oup.com/jtm/article/24/2/taw085/2739138?searchresult=1> [Πρόσβαση 6 Μαΐου 2018].

9. MedHalt, (2016), *Top Benefits Of Medical Tourism. Which One Is Your Reason For Travel?* Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.medhalt.com/blog/top-benefits-medical-tourism> [Πρόσβαση 15 Απριλίου 2018].
10. Medical Tourism Index, United Kingdom, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.medicaltourismindex.com/destination/united-kingdom/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
11. Mehta A., Goldstein S., Makary M., (2017), *Global trends in center accreditation by the Joint Commission International: growing patient implications for international medical and surgical care*, Journal of Travel Medicine, Oxford Academic. Διαθέσιμο στη δ/νση <https://academic.oup.com/jtm/article-abstract/24/5/tax048/4090960?redirectedFrom=fulltext> [Πρόσβαση 5 Μαΐου 2018].
12. Nguyen D., Joanna Gaines, (2017), *Medical tourism. The Pretravel Consultation. Counseling & Advice for Travelers*. Διαθέσιμο στη δ/νση <https://wwwnc.cdc.gov/travel/yellowbook/2018/the-pre-travel-consultation/medical-tourism> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
13. *Panoramica del Turismo medico*. Διαθέσιμο στη δ/νση www.problemisalute.com/panoramica-del-turismo-medico/ [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
14. Stephano Renne-Marie, (2018), *Top 10 Medical Tourism Destinations in the World*, Medical Tourism Magazine. Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.medicaltourismmag.com/top-10-medical-tourism-destinations-world/> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2018].
15. *Why medical Tourism in Canada*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.mymedholiday.com/country/canada/article/627/why-medical-tourism-in-canada> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
16. *Why Medical Tourism in Colombia*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.mymedholiday.com/country/colombia> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
17. *Why Medical Tourism in Germany*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.mymedholiday.com/country/germany/article/620/why-medical-tourism-in-germany> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
18. *Why Medical Tourism in Israel*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.mymedholiday.com/country/israel> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].

19. *Why medical Tourism in the United Kingdom*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.mymedholiday.com/country/united-kingdom/article/610/why-medical-tourism-in-the-united-kingdom> [Πρόσβαση 19 Απριλίου 2018].
20. World Tourism Organization UNWTO. Διαθέσιμο στη δ/ση www2.unwto.org [Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2018].
21. *Ανάπτυξη 2,1% το 2018 «βλέπει» το IOBE*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1610022/anaptyxh-21-to-2018-vlepei-to-iove.html>, [Πρόσβαση 19 Ιουλίου 2018].
22. *Ανδρουλάκη Ε., (2016), Ιατρικός Τουρισμός στην Ελλάδα: προσδοκίες, ελλείψεις, ιδιωτική πρωτοβουλία*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/52508/iatrikos-tourismos-stin-ellada-prosdokies-elleipseis-idiotiki-protovoylia>, [Πρόσβαση 20 Ιουλίου 2018].
23. ΑΠΕ-ΜΠΕ ΑΕ, *Η χώρα μας έχει τη δυνατότητα να πρωταγωνιστήσει στον Ιατρικό Τουρισμό*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.amna.gr/tourism/article/259685/-H-chora-mas-echei-ti-dunatotita-na-protagonistisei-ston-Iatriko-tourismo>, [Πρόσβαση 20 Ιουλίου 2018].
24. Βιδάκης Ν., *Τώρα μπορώ να έρθω κι εγώ για διακοπές*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4393051/?iid=2>, [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].
25. Βιοιατρική, *CrossBorderMedcare*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://bioiatriki.gr/el/crossborder>, [Πρόσβαση 25 Ιουλίου 2018].
26. Γιάνναρος Θ., *Ιατρικός τουρισμός και ΣΔΙΤ – η πρόκληση*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.capital.gr/me-apopsi/3246355/iatrikos-tourismos-kai-sdit-i-proklisi>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
10. Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., (2016), *Transborder Medically Assisted Reproduction: The challenges for conflict of laws*, Διαθέσιμο στη δ/ση <file:///C:/Users/ACCOUNTING/Downloads/4972-14512-1-SM.pdf> [Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2018].
27. *Δάσος Συγγρού*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.dasosygrou.gr/ores-episkepseos/>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
28. Δήμος Αμαρουσίου, *Αξιοθέατα*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.maroussi.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=102>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].

29. *Διημερίδα ΚΕΔΕ και ο ΙΣΑ στο Σικάγο για τον τουρισμό υγείας στην Ελλάδα*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.myota.gr/index.php/2013-02-13-13-38-34/10355-2017-04-29-09-18-57>, [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2018].
30. *Εγκαταστάσεις ΟΑΚΑ*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.oaka.com.gr/>, [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2018].
31. *Επενδύοντας στην Ελληνική αγορά τουρισμού*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.enterprisegreece.gov.gr/ependyste-sthn-ellada/kladoi-aixmhs/toyrismos>, [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2018].
32. *Ευκαιρίες από την αύξηση του ιατρικού τουρισμού*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.capital.gr/epixeiriseis/3167187/b-apostolopoulos-eukairies-apo-tin-auxisi-tou-iatrikou-tourismou>, [Πρόσβαση 3 Αυγούστου 2018].
33. *Ιατρικό Αθηνών: Στρατηγική ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού*, (2018), Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.reporter.gr/Eidhseis/Ygeia/357978-Iatriko-Athhnwn-Strathgikh-anaptyxhs-toy-iatrikoy-toyris moy>, [Πρόσβαση 23 Ιουλίου 2018].
34. *Ιατρικός Τουρισμός: 25 εκατ.ευρώ προς αξιοποίηση για τις ιαματικές πηγές* (2018), Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/367613/iatrikos-tourismos-25-ekat-eyro-pros-axiopoisi-gia-tis-iamatikes-piges> [Πρόσβαση 8 Ιουνίου 2018].
35. Ινστιτούτο Οπτικής & Όρασης, ΒΕΜΜ, Διαθέσιμο στη δ/νση http://www.ivo.gr/files/items/5/558/ivo_-_medical_tourism.pdf, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
36. *Κέντρο ιατρικού τουρισμού για εξωσωματική γονιμοποίηση αποτελεί η Ελλάδα*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.enikonomia.gr/tourism/118055,kentro-iatrikou-tourismou-gia-exosomatiki-gonimopoiisi-apotelei-i.html>, [Πρόσβαση 29 Ιουλίου 2018].
37. Κουγιάννου Α., *Η μεγάλη έρευνα της Huffpost για τις εξωσωματικές στην Ελλάδα* (2017), Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-meyale-ereena-tes-huffpost-yia-tis-exosomatikes-sten-ellada_gr_5a25615de4b0a02abe928cf3, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
38. ΜΗΤΕΡΑ *Institute of life: Στις κορυφαίες Μονάδες Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής στην Ελλάδα & παγκοσμίως διεθνής διαπίστευση κατά GCR*, Διαθέσιμο στη δ/νση [https://www.mitera.gr/press-release/institute-of-life-mitera-stis-koryfaies-monades-](https://www.mitera.gr/press-release/institute-of-life-mitera-stis-koryfaies-monades)

- υπονοιθοymenis-anaparagogis-stin-ellada-kai-pagkosmios-diethnis-diapisteyisi-kata-gcr/, [Πρόσβαση 25 Ιουλίου 2018].
39. Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, (2012). *Μελέτη για την ανάπτυξη ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.grhotels.gr/GR/BussinessInfo/News/Lists/List/Attachments/360/MEDICAL%20TOURISM%20FINAL%20ALL.pdf> [Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2018].
40. *Ο Οδοντιατρικός Τουρισμός αλλάζει τον τουριστικό χάρτη* (2017), Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.isathens.gr/images/apodeltiosi/isa/12-04-2017.pdf>, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
41. Πατούλης Γ., *Δημιουργούμε το Μαρούσι* πρότυπη πόλη διεθνούς ιατρικού τουρισμού, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.maroussi.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=286&newsid=30621>, [Πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
42. Πουτέτση Χ., *SOS για το brand name Ελλάδα*, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=443144>, [Πρόσβαση 19 Ιουλίου 2018].
43. *Ρομποτική τεχνολογία στην ορθοπεδική χειρουργική*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.metropolitan-hospital.gr/el/%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CF%81%CE%B9/238-mako-rto-system>, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
44. Στάμκος Γ., (2016), *Η Διαρροή Εγκεφάλων από την Ελλάδα της κρίσης*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://tvxs.gr/news/ellada/i-diarroi-egkefalon-brain-drain-apo-tin-ellada-tis-krisis>, [Πρόσβαση 27 Ιουλίου 2018].
45. *Το 70% των ταξιδιών για τουρισμό υγείας έχουν κίνητρο την ευεξία*, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.sofokleousin.gr/to-70-ton-taksidion-gia-tourismo-ygeias-exoun-kinitro-tin-eyeksia>, [Πρόσβαση 3 Αυγούστου 2018].
46. Χριστόπουλος Θ., *Ο Έλληνας πλαστικός χειρουργός που κάνει πόλο έλξης του ιατρικού τουρισμού την Αθήνα*, (2018), Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.peoplegreece.com/article/thanasis-christopoulos-o-ellinas-plastikos-chirurgos-pou-kani-polo-elxis-tou-iatrikou-tourismou-tin-athina/>, [Πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

1. Συνέντευξη Πατούλης Γ., Αθήνα, (2018).